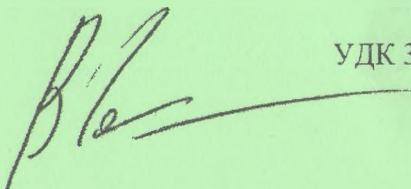

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ДУ «ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
ім. М.І. ДОЛІШНЬОГО НАН УКРАЇНИ»**

ГОБЛИК ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ

УДК 332.1:339.94

**ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК ТРАНСКОРДОННИХ
РЕГІОНІВ МІЖ УКРАЇНОЮ ТА ЄС**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил
і регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Львів – 2014

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблематика регіонального розвитку в Україні сьогодні дедалі частіше пов'язується з активізацією транскордонного співробітництва. Переважна частина українських областей межує з прикордонними регіонами інших держав, що робить транскордонну співпрацю дієвим важелем регіонального розвитку нашої держави в умовах глобалізації. Насамперед, це стосується тих адміністративно-територіальних одиниць, територія яких дотична до зовнішнього кордону України з ЄС, оскільки в умовах євроінтеграції саме завдяки транскордонному співробітництву в цих регіонах поліпшуються не тільки показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами, але й відбувається зростання обсягів залучення іноземних інвестицій, а також адаптація європейського досвіду ведення бізнесу, управлінських технологій, ділової етики, суспільної культури та стандартів формування громадянського суспільства.

Транскордонне співробітництво виступає важливою складовою сучасної концепції європейської інтеграції. Його економічні, інституційні та міжнародно-правові засади найбільш вдалими й опрацьованими з теоретичної та практичної точок зору є саме в країнах ЄС, де укорінені глибокі традиції регіоналізму. Із середини 90-х років минулого століття цим питанням приділяли велику увагу Р.Герцог, Ж.Марку (Франція), Р.Локателлі, Г.-М.Чуді (Швейцарія), Г.Габбе, Г.Мюдріх, К.Кліп (Німеччина), А.Стасяк, А.Міщук, З.Хойніцкі (Польща), Б.Борісов, М.Ілієва (Болгарія); С.Романов, В.Білчак, Л.Вардомський, Й.Зверев (Росія); П.Кузьмішин, Ю.Тей, (Словаччина) та інші. Досвід ЄС має велике значення для інших держав, у тому числі й для України.

Для України дослідження проблематики розвитку транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій держав-членів ЄС, зокрема, в частині активізації зовнішньоекономічної діяльності, виступає важливим чинником адаптації передового досвіду та сучасних механізмів міжнародної регіональної інтеграції.

Активізація зовнішньоекономічних зв'язків українських регіонів з регіонами-партнерами з країн ЄС в контексті розвитку транскордонної співпраці має значні позитивні наслідки як для вказаних регіонів, так і для України загалом. Проте, поглиблення зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів разом з новими можливостями несе й нові ризики: збільшення асиметрії рівнів соціально-економічного розвитку суміжних територій сусідніх країн через швидші темпи зростання у країнах-нових членах Європейського Союзу, порівняно з Україною.

З метою використання потенціалу сусідства в межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні України з ЄС, а також для нейтралізації можливого негативного впливу існуючих відмінностей у рівні життя по обидва боки кордону, виникає необхідність виявлення найбільш ефективних засобів вирішення проблем розвитку прикордонної та транспортної інфраструктури; захисту спільних ділянок кордонів; спрощення процедур перетину кордону; захисту від організованої злочинності та боротьби з нею; розвитку економічних зв'язків і підвищення конкурентоспроможності території; охорони

навколишнього середовища та охорони здоров'я; розвитку культурних зв'язків з обох боків кордону.

Теоретико-методологічні і практичні аспекти цієї проблематики досліджувалися в роботах вітчизняних вчених: В.Борщевського, В.Будкіна, І.Вахович, О.Вишнякова, С.Гакмана, В.Євдокименка, Є.Кіш, М.Лендъел, Ю.Макогона, М.Мальської, І. Михасюка, В.Мікловди, Н.Мікули, О.Мілашовської, С.Мітряєвої, В.Ляшенка, А.Мокія, С.Пирожкова, С.Писаренко, С.Романюка, В.Толкованова, В.Чужикова, І.Школи, М.Янківа та інших дослідників.

Водночас, не вирішеними залишились проблеми, пов'язані з виявленням резервів підвищення ефективності функціонування транскордонних регіонів на основі удосконалення системи сформованих у їхніх межах зовнішньоекономічних зв'язків, зокрема, шляхом створення збалансованих просторових структур, орієнтованих на узгодження та синхронізацію програм транскордонного розвитку по обидва боки кордону.

Варто відзначити і те, що у зв'язку зі вступом низки сусідніх з Україною європейських держав до ЄС змінилися умови та процедури фінансування Європейською Комісією транскордонних програм у Польщі, Словаччині, Угорщині та Румунії. Водночас, підписання Україною Угоди про асоціацію з ЄС визначає перед транскордонними регіонами низку нових вимог щодо підвищення ефективності використання фінансових ресурсів ЄС, спрямованих на зміцнення транскордонної співпраці на східних кордонах цього об'єднання.

Все це ставить на порядок денний необхідність всебічного дослідження проблематики формування та розвитку транскордонних регіонів, зокрема, зовнішньоекономічних зв'язків у них у контексті європейської інтеграції України та виявлення пріоритетних напрямів їх подальшого розвитку.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація пов'язана з темами наукових досліджень Інституту регіональних досліджень НАН України: «Розвиток нових форм транскордонного співробітництва України» (номер державної реєстрації 0108U010369), де автором проаналізовано процеси формування транскордонних регіонів та виявлені проблеми використання нових форм співробітництва у транскордонних регіонах між Україною та ЄС; «Розвиток транскордонних ринків та оцінка їх кон'юнктури» (номер державної реєстрації 0111U000708), де автором проаналізовано особливості розвитку прикордонної торгівлі у транскордонних регіонах між Україною та ЄС.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та розвитку транскордонних регіонів між Україною та ЄС і розробка практичних рекомендацій, спрямованих на використання резервів активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах.

Для досягнення цієї мети в дисертаційному дослідженні вирішувались такі основні завдання:

- розробити теоретико-прикладні засади дослідження транскордонних регіонів у сучасних геоекономічних умовах;

- розкрити зміст поняття “транскордонного регіону” і його співвідношення із “прикордонним регіоном”;

- систематизувати та узагальнити теоретико-методичні положення щодо формування і розвитку транскордонних регіонів у суспільно-економічному, соціально-психологічному та інституційному вимірах;

- визначити і класифікувати структуротворчі елементи формування та розвитку транскордонних регіонів;

- дослідити основні механізми розвитку зовнішньоекономічної діяльності у транскордонному регіоні;

- запропонувати методологічні підходи до якісної оцінки тенденцій формування і розвитку транскордонних регіонів у процесі поглиблення європейської інтеграції України;

- визначити основні соціально-економічні чинники впливу на формування та розвиток транскордонних регіонів між Україною та ЄС;

- узагальнити досвід країн ЄС щодо особливостей активізації зовнішньоекономічних зв'язків у процесі формування та розвитку транскордонних регіонів;

- виявити специфіку формування та розвитку різних транскордонних регіонів, що включають прикордонні території України та ЄС;

- розкрити сутність інституційного співробітництва між прикордонними регіонами України та країн-членів ЄС у процесі формування та розвитку спільних транскордонних регіонів;

- окреслити напрями удосконалення інфраструктурного забезпечення розвитку транскордонних регіонів України та ЄС;

- обґрунтувати пріоритети активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС;

- запропонувати засоби стимулювання зовнішньоекономічної активності у транскордонних регіонах між Україною та ЄС.

Об'єктом дослідження є процеси формування і розвитку транскордонних регіонів між Україною та суміжними країнами ЄС.

Предметом дослідження є теоретичні, науково-методичні, організаційно-економічні засади та практичні рекомендації щодо формування та розвитку транскордонних регіонів в умовах активізації зовнішньоекономічних зв'язків у регіонах, розміщених між Україною та ЄС.

Методи дослідження. Виконання дослідження ґрунтувалося на фундаментальних і прикладних положеннях економічної теорії, регіональної економіки, інституціоналізму, а також принципах наукового абстрагування та об'єктивності в аналізі економічних явищ і процесів. При цьому застосовувались загальнонаукові та спеціальні методи наукового дослідження: системний і монографічний (при формуванні понятійного апарату, обґрунтуванні методологічних засад дослідження та розробці концептуальних підходів до його здійснення), історико-хронологічний (при дослідженні еволюції регіональної та економічної політики ЄС у контексті формування та розвитку транскордонних регіонів), кількісного та якісного аналізу і синтезу (при порівнянні особливостей зовнішньоекономічних зв'язків у різних транскордонних регіонах між Україною

та ЄС), опитування (при визначенні обсягів експорту та імпорту товарів і послуг у межах кожного з транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС), структурно-логічний (для систематизації чинників, що впливають на формування та розвиток транскордонних регіонів, а також розробки пропозицій щодо активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах), матричний, емпіричний і статистичний методи (при здійсненні розрахунків рівня інтеграційного потенціалу для кожного транскордонного регіону, дослідженні особливостей торгово-економічного та інвестиційного співробітництва у їхніх межах, обґрунтуванні цільових параметрів розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному співробітництві між Україною та ЄС), аналізу ієрархій (при виявленні рівня організаційного впливу на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, основних інституцій, що діють у їхніх межах), моделювання (при визначенні сили впливу окремих суспільно-психологічних чинників (складових «звичаєвого поля») на величину різних трансакційних витрат у транскордонних регіонах між Україною та ЄС), графічної візуалізації (при побудові графіків і діаграм для наочного представлення результатів дослідження).

Інформаційною базою дослідження є міжнародні нормативно-правові акти з питань транскордонного співробітництва та підписані на міждержавному й міжрегіональному рівні угоди, закони України, укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, офіційні публікації Державної служби статистики України та міжнародних організацій, наукові праці провідних вітчизняних та закордонних вчених, інтернет-ресурси, результати анкетувань і соціологічних досліджень, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів. Найважливішими теоретичними і практичними результатами дослідження, що характеризують його новизну, розкривають зміст дисертації та виносяться на захист є:

вперше:

- обґрунтовано методологічну базу дослідження процесів формування та розвитку транскордонних регіонів як системних цілісних об'єктів, яка включає: виявлення закономірностей та специфіки транскордонних регіонів; класифікацію принципів та інституціональну основу, що створює можливості для системного бачення процесів функціонування транскордонних регіонів, дозволяє виявити проблеми та запропонувати шляхи їх подальшого розвитку;

- розроблено методичний підхід до вивчення процесів конвергенції транскордонних регіонів, який базується на розрахунку коефіцієнта економічної гравітації між регіонами сусідніх держав і дозволяє визначити диференціацію інтенсивності зовнішньоекономічних зв'язків на міждержавному регіональному рівні, провести порівняльний аналіз фактичних та розрахованих обсягів ЗЕД і, відповідно, виявити потенціал для нарощення співробітництва у різних сферах;

- запропоновано класифікацію інституційних бар'єрів активізації зовнішньоекономічної діяльності у транскордонному співробітництві України з ЄС, а саме: в інституційно-правовому забезпеченні інституційні вакууми, ортогональні інститути та інституційні пастки; в інституційно-звичаєвому –

інституційні кризи, інституційні деформації, мутація інститутів, інституційні розриви та дисфункція інститутів. Врахування дії означених бар'єрів сприятиме зниженню трансакційних витрат ЗЕД;

удосконалено:

- обґрунтування інституційної функції єврорегіонів у процесі формування та розвитку транскордонних регіонів, зокрема встановлено, що єврорегіони “Карпатський” і “Буг” виконують специфічну функцію організаційної ідентифікації відповідних транскордонних регіонів в умовах поглиблення європейської інтеграції України;

- класифікацію механізмів активізації зовнішньоекономічної діяльності між прикордонними регіонами України та країн-членів ЄС, яка, на відміну від існуючих, базується на врахуванні способу впливу на інвестиційне та торговельно-економічне співробітництво. Виокремлено: єврорегіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, трудо-міграційний та маркетинговий механізми, використання яких сприяє конвергенції транскордонних регіонів;

- систематизацію чинників формування інвестиційного клімату для кожного з транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, в результаті чого виявлено, що основний обмежуючий вплив на поліпшення інвестиційного клімату в усіх цих транскордонних регіонах мають високий рівень адміністративної та бюджетної централізації в Україні, недостатній рівень кваліфікації кадрів та якості людського капіталу, а також політичну нестабільність і значний рівень ілєгалізації економіки;

набуло подальшого розвитку:

- методологічний підхід до визначення стратегічних пріоритетів формування транскордонних регіонів між Україною та сусідніми державами за специфікою територіального розміщення. Зокрема, для транскордонних регіонів між Україною та ЄС такими пріоритетами було визнано: підвищення якості людського капіталу, інноваційний розвиток інфраструктури транскордонного співробітництва, удосконалення інституційного середовища транскордонної співпраці;

- обґрунтування напрямів розвитку транскордонного співробітництва між Україною та країнами-членами ЄС на основі створення ранскордонних кластерів, транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, а також транскордонних промислових зон;

- методичні підходи до виявлення величини впливу окремих інституційних чинників на структуру трансакційних витрат у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, а також аналізу інституційного середовища на основі використання методів ієрархій та теорії нечітких множин, що дозволило отримати реальну оцінку для обґрунтування стратегічних рішень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертаційній роботі, можуть бути використаними органами державної влади та місцевого самоврядування, міжнародними інституціями, науковими установами, громадськими

організаціями та аналітичними центрами для розробки програм активізації транскордонного співробітництва між Україною та ЄС.

Рекомендації та пропозиції, що містяться в дисертації, були використані: структурними підрозділами Міністерства закордонних справ України при підготовці матеріалів для участі делегації України у засіданнях моніторингових комітетів програм прикордонного співробітництва “Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна”, “Україна-Польща-Білорусь”, “Україна-Румунія-Молдова” та “Басейн Чорного моря”, а також у засіданнях міжвідомчої робочої групи з підготовки спільних операційних програм прикордонного співробітництва з ЄС на 2014-2020 рр. (лист № 311/36-830-1212 від 17.06.2014); при підготовці рекомендацій комітетських слухань на тему “Розвиток транскордонного та міжнародного співробітництва в рамках єврорегіонів на кордоні України з Європейським Союзом” та матеріалів засідання комітету Верховної Ради України щодо розгляду проекту Закону України “Про індустриальні парки” (лист №05/3-117 від 05.12.2012); Міністерством надзвичайних ситуацій України при підготовці засідань та розробці планів заходів українсько-словацької міжурядової комісії з питань транскордонного співробітництва та українсько-угорської міжурядової змішаної комісії з питань транскордонного та прикордонного співробітництва щодо будівництва протипаводкових об’єктів, розвитку малого та середнього бізнесу, створення промислового парку «Соломонове», індустриального парку Берег-Карпати, туристичного кластеру (лист № 01- 9664/111 від 08.10.2012); Федеральною державною автономною науковою установою «Центр соціологічних досліджень» (ДАНУ «Соціоцентр», Москва) в наукових проектах з міжнародного економічного співробітництва (лист № 9/1 від 29.03.2012); Центром соціального прогнозування і маркетингу (м. Москва) в наукових проектах з міжнародного співробітництва Росії і України в сфері інновацій (лист № 3/2 від 29.03.2012); Закарпатською обласною Радою як членом Конгресу місцевих і регіональних влад Ради Європи при підготовці доповідей і матеріалів для прийняття в Конгресі місцевих і регіональних влад Ради Європи резолюції 315(2010) та рекомендацій 296(2010) “Сталий розвиток гірських регіонів та досвід Карпатських гір” (лист № 001 від 07.11.2012).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, викладені у дисертаційній роботі, отримано автором особисто, а з наукових праць, опублікованих у співавторстві, використані лише ті ідеї та положення, які належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та пропозиції, що містяться в дисертації, пройшли апробацію на міжнародних і всеукраїнських наукових та науково-практичних конференціях, конгресах, семінарах, круглих столах, серед яких: *міжнародні науково-практичні конференції* „Нові можливості розвитку туризму в Карпатському Єврорегіоні” (Ужгород, 2007 р.); „Пріоритети регіонального розвитку України після розширення Євросоюзу: практика і досвід Закарпаття” (Ужгород, 2007 р.); „Стан та перспективи українсько-польського міждержавного співробітництва у контексті європейських інтеграційних процесів” (Львів, 2007 р.) „Стан реалізації державних програм інформування громадськості і підготовки фахівців у сфері європейської та

євроатлантичної інтеграції України в Закарпатській області” (Ужгород, 2007 р.); „Транскордонне співробітництво в контексті Європейської Політики Сусідства: активізація участі громадянського суспільства” (Ужгород, 2008 р.); „Вплив процесів європейської та євроатлантичної інтеграції на соціально-політичний клімат в Україні” (Київ, 2008 р.); „Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС” (Ужгород, 2009 р.), „Партнерство в рамках словацько-українського співробітництва: співробітництво органів державної влади та місцевого самоврядування” (Кошице, Словаччина 2009 р.); „Українсько-словацькі відносини в контексті Східного партнерства: можливості та перспективи” (Ужгород, 2009 р.); „Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи” (Ужгород, 2010 р.); „Створення спільного промислового парку на угорсько-українському кордоні” (Ужгород, 2010 р.); „Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб'єктів” (Ужгород, 2011 р.); “Проблеми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків і залучення іноземних інвестицій: регіональний аспект» (Донецьк, 2013 р.); "Актуальні аспекти та перспективи сучасної освіти и науки" (Мукачево, 2014 р.); *науково-практичні семінари* „Залучення інвестицій та впровадження інновацій – запорука сталого розвитку Закарпаття в Карпатському Єврореґіоні” (Ужгород, 2007 р.); *конференція Європейського форуму* транскордонного співробітництва у Ширшій Європі „Діалоги Європейських кордонів” (Ужгород, 2010 р.); *міжнародні круглі столи* „Стратегічне планування та розвиток” (Ужгород, 2007 р.); „Малий прикордонний рух: відповідь на виклик Шенгену” (Ужгород, 2007 р.); „Транскордонне співробітництво Україна – ЄС (нові форми, інститути, інструменти, виклики, перспективи в контексті підготовки до ЄВРО 2012) (Київ, 2011 р.); «Єврореґіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал (досвід Закарпаття)» (Ужгород, 2012 р.); „Регіональний вимір євроінтеграційної стратегії України: регіональний розвиток та міжнародне співробітництво” (Ужгород, 2011 р.); *міжнародна відео – Інтернет - конференція* „Досвід країн - членів Карпатського Єврореґіону в членстві у НАТО” (Ужгород, 2007 р.); *Всесвітній статистичний конгрес* (секція “Проблеми статистики транскордонних процесів”, Гонконг, КНР, 2013 р.)

Публікації. За результатами досліджень опубліковано 64 наукові праці, з яких: 7 монографій (1 одноосібна), 22 статті у наукових фахових виданнях (з них 6 у наукових періодичних виданнях інших держав), 20 статей в інших виданнях, 14 публікацій у матеріалах конференцій, навчальний посібник. Загальний обсяг публікацій 189,12 др. арк., з яких 82,42 др. арк. належить особисто автору.

Обсяг і структура роботи. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Повний обсяг дисертації – 435 стор., у тому числі основний текст – 371 стор. У роботі подано 42 таблиці, 39 рисунків, з яких 4 займають усю площу сторінки, а також додатки на 33 стор. Список використаних джерел із 320 найменувань розміщений на 30 стор.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження процесів становлення та функціонування транскордонних регіонів» систематизовано й узагальнено теоретичні підходи до класифікації та дослідження транскордонних регіонів; окреслено принципи їх формування та визначено основні структуротворчі елементи; досліджено характер формування і розвитку транскордонних регіонів у контексті регіональної політики ЄС; виявлено основні механізми становлення зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в умовах європейської інтеграції України.

З огляду на існуюче теоретико-методологічне забезпечення, транскордонний регіон розглядається як загальна територія суміжних прикордонних регіонів (адміністративно-територіальних одиниць) двох чи більшої кількості сусідніх держав, яка об'єднується в одне ціле такими структуротворчими елементами як місцеве самоврядування, транскордонна інфраструктура, інституційне середовище, людський капітал і транскордонний ринок.

Виходячи з узагальнення принципів формування та розвитку транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, виявлено, що вони диверсифікуються в залежності від особливостей просторового розташування конкретних транскордонних регіонів. Зокрема, виділяються транскордонні регіони за участю регіонів нових держав – членів ЄС, за участю регіонів держав СНД і морський транскордонний регіон. Для кожного з них домінантними є власні принципи формування та розвитку.

До прикладу, для транскордонних регіонів, створених на кордоні України з країнами-членами ЄС, засадничими принципами формування і розвитку є принципи еволюційності, субсидіарності, дифузності, компліментарності, конвергентності та історичності. Відповідно до цих принципів, пріоритетними напрямами формування транскордонних регіонів між Україною та ЄС є:

- активізація ролі місцевих громад по різні боки кордону з метою вирішення транскордонних проблем локального характеру, а також налагодження взаємовигідного та ефективного співробітництва між органами місцевого самоврядування України і сусідніх з нею країн – членів ЄС;

- нівелювання негативних ефектів запровадження режиму зовнішнього кордону ЄС (введення віз, ускладнення процедури перетину кордону, наявність митних тарифних і нетарифних обмежень тощо), які супроводжуються активізацією контрабанди, нелегальної трудової міграції та інших соціально-економічних проблем на східному кордоні ЄС;

- збереження соціально-культурних і гуманітарних зв'язків між мешканцями прикордонних територій, що знаходяться по різні боки кордону (реалізація наукових та освітніх програм, передача досвіду підготовки до членства в ЄС, експорт ринкових і демократичних інститутів тощо);

- підвищення ефективності використання наявного у транскордонному регіоні ресурсного та економічного потенціалу (реалізація спільних інвестиційних проектів, співпраця у втіленні в життя транскордонних програм

континентального значення, наприклад Євро-2012 тощо);

- розвиток громадянського суспільства як основи для становлення демократії і ринкової економіки, підвищення якості людського капіталу та адаптації країн, що не є членами ЄС, до системи європейських цивілізаційних цінностей і культурної спадщини ЄС.

Для транскордонних регіонів за участю регіонів держав СНД пріоритетними виступають принципи науковості, законності, реалізму та альтернативності. Морський транскордонний регіон розвивається, насамперед, на основі принципів комплексності, збалансованості, інноваційності та демілітаризації.

Водночас, для всіх транскордонних регіонів універсальними принципами становлення та розвитку можна вважати принципи демократичності, децентралізації, інституціоналізації, пропорційності, стратегічності та конкурентоспроможності.

Визначено, що основними структуротворчими елементами формування транскордонного регіону є: 1) місцеві громади тих адміністративно-територіальних одиниць (прикордонних регіонів) кожної з країн, що його формують, і їх відповідні представницькі органи; 2) інфраструктура, яка може розглядатися як взаємопов'язаність чи навіть спільність складових прикордонної інфраструктури тих держав, які формують відповідний транскордонний регіон; 3) інституційне середовище та рівень його розвиненості (значною мірою визначається рівнем подібності адміністративно-територіального устрою країн, території яких входять до транскордонного регіону, а також характером нормативно-правової бази по різні боки кордону; окрім того важливими є традиції, господарська культура та суспільно-психологічні стереотипи мешканців прикордоння, характер і розвиненість діючих соціальних, адміністративних та ринкових інститутів у межах транскордонного регіону; 4) людський капітал і його структура (людський капітал транскордонного регіону включає в себе наявні трудові ресурси та інтелектуальний капітал, сконцентрований у його межах, а також цілу низку особливих творчих і навичкових здібностей, синергетичний ефект від яких виявляються в процесі транскордонного співробітництва); 5) соціальний капітал (його можна визначити як певний набір неформальних цінностей чи норм, яких дотримуються учасники транскордонного співробітництва, що дає їм змогу співпрацювати один з одним); 6) транскордонні ринки – економічна система, що об'єднує в собі декілька суміжних ринків сусідніх держав і виникає внаслідок налагодження транскордонних економічних та господарських зв'язків між ними, виступаючи у формі взаємопов'язаних регіональних ринків товарів, послуг, капіталів, праці тощо в межах транскордонного регіону, яким користуються його населення та суб'єкти господарювання для задоволення власних потреб і потреб місцевих ринків.

Обґрунтовано, що саме транскордонний ринок є тією структуротворчою ланкою транскордонного регіону, яка забезпечує його функціональну зрілість і соціально-економічну цілісність, оскільки зв'язує в єдине ціле органи місцевого самоврядування (регуляторні функції), транскордонну інфраструктуру

(обслуговуючі функції), інституційне середовище (посередницькі і комунікаційні функції), людський та соціальний капітали (виробничі функції та формування споживчого попиту).

Виявлено, що важливе значення для розвитку транскордонних регіонів між Україною та ЄС має відповідність їхнього функціонування засадничим постулатам регіональної політики ЄС. Адже з розвитком інституційного середовища транскордонного співробітництва, транскордонні регіони Європи проходили все нові щаблі власної організаційної еволюції, відійшовши від простих моделей несистематичного і часто неформального двостороннього діалогу та обміну товарами, послугами і людськими ресурсами, до формування складних поліфункціональних систем багатостороннього міжрегіонального співробітництва, що здійснюється на регулярній основі. У свою чергу, такий перехід відіграв суттєву роль у посиленні зворотного впливу транскордонної співпраці на еволюцію регіональної та зовнішньої політики європейських держав, а нові механізми інституційної організації транскордонних регіонів значно прискорили процеси нівелювання роз'єднуючої ролі кордонів на континенті та сприяли перетворенню європейської спільноти в монолітний союз не лише держав, але й регіонів.

Відповідно до завдань даного дослідження конкретизовані транскордонні регіони між Україною та ЄС, а саме: українсько-польський, який охоплює п'ять регіонів: Волинську, Львівську, Закарпатську області України та Люблінське і Підкарпатське воєводства Польщі; українсько-словацький – Закарпатська область України і Пряшівський та Кошицький краї Словаччини; українсько-угорський – Закарпатська область і мед'є Саболч-Сатмар-Берег; українсько-румунський – Івано-Франківська, Чернівецька та Закарпатська області України і Сучава, Марамуреш, Сату-Мате, Біхор, Селаж, Ботошань, Харгіта - регіони Румунії. Транскордонні регіони, які формуються кількома областями з однієї сторони, наприклад, українсько-польський та українсько-румунський регіони – будемо називати великими, або загальними. В їх межах також виокремлюються деякі транскордонні регіони на рівні одної області – наприклад транскордонний регіон Закарпатської області і Підкарпатського воєводства (є спільна ділянка кордону).

Акцентовано, що нині транскордонні регіони, сформовані за участю країн-членів ЄС, розвиваються завдяки диверсифікації організаційних форм транскордонної співпраці в їхніх межах. Зокрема, найбільш поширеними серед таких форм є: єврорегіони, транскордонні кластери, транскордонні промислові зони, транскордонні партнерства і європейські угруповання територіального співробітництва.

Отже, на прикордонних територіях держав для аналізу їх соціально-економічної ситуації недостатньо розглядати лише внутрішні прикордонні регіони. Адекватну оцінку можна отримати тільки шляхом дослідження процесів формування та розвитку транскордонних регіонів, всіх процесів та явищ, які характерні для такого роду територіально-суспільних утворень.

У другому розділі «**Зовнішньоторговельні зв'язки у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС**» виявлено

особливості розвитку зовнішньоторговельних операцій у межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів.

Аналізуючи показники експорту та імпорту товарів, а також сальдо зовнішньої торгівлі товарами у транскордонних регіонах, до складу яких входять адміністративно-територіальні одиниці України та сусідніх держав – членів ЄС, слід відмітити значне переважання інтенсивності експортно-імпортних операцій в українсько-польському та українсько-угорському транскордонних регіонах, порівняно з українсько-словацьким та українсько-румунським. Це відповідає наявним передумовам розвитку зовнішньої торгівлі товарами відповідних областей України, які є базовими для формування вищеназваних транскордонних регіонів. Водночас, звертає на себе увагу факт значного негативного зовнішньоторговельного сальдо в українсько-польському транскордонному регіоні, яке не компенсується позитивним сальдо зовнішньої торгівлі товарами в усіх трьох інших транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС.

Оцінюючи структуру формування експорту та імпорту товарів у польсько-українському та українсько-румунському транскордонних регіонах, до складу яких входить три адміністративно-територіальних одиниці з боку України, слід відзначити нерівномірний внесок кожної з українських областей у загальний експорт та імпорт товарів, а також їхній нерівномірний вплив на формування сальдо зовнішньої торгівлі у межах цих транскордонних регіонів.

Так, в українсько-польському транскордонному регіоні протягом 2009-2013 років основна частина товарного експорту та імпорту припадала на Львівську область, Волинська область відігравала у цьому відношенні поміркований вплив, а Закарпатська – незначний. Враховуючи значні обсяги імпорту Львівщини з Польщі – протягом всього означеного періоду негативне сальдо не зменшувалося і у 2013 році становило понад 200 млн. дол. США при зовнішньоторговельному обороті товарів 428 млн. дол. США.

В українсько-румунському транскордонному регіоні, в якому тенденції зовнішньої торгівлі товарами формуються під впливом зовнішньоторговельної діяльності Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей, протягом останніх трьох років спостерігалось постійне переважання експорту над імпортом для кожної з них. Як наслідок, сальдо зовнішньої торгівлі в цілому у транскордонному регіоні протягом останніх років зростало майже удвічі щороку, окрім 2012 р. (у 2009 р. воно становило 3 679,4 тис. дол. США, у 2010 р. – 8 125,8, у 2011 р. – 17 005,4, у 2012 – 9 281,5, у 2013 – 16 198,5). При цьому питома вага у загальному позитивному сальдо Закарпатської області сумарно за останніх п'ять років становила близько 10 %, Чернівецької – 30 %, а Івано-Франківської – понад 60 %. На відміну від українсько-польського транскордонного регіону, де питома вага кожної з областей-учасниць залишалася відносно постійною впродовж 2009-2013 років, частка кожної з областей у позитивному сальдо зовнішньої торгівлі товарами у межах українсько-румунського транскордонного регіону суттєво коливалась, і навіть була негативною у Закарпатті у 2012 р., хоча і невеликою (59 тис. дол. США). Це ж

стосується і динаміки експорту та імпорту товарів. Так, у 2013 р. Івано-Франківська область імпортувала в межах транскордонного регіону 18,3% товарів, обійшовши за цим показником Закарпаття (13,4%), хоча загалом за п'ять років вона і поступається останній своєю часткою товарного імпорту.

Не менш показовим є дослідження показників експорту та імпорту товарів у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, у контексті використання гравітаційної моделі зовнішньої торгівлі.

Для розрахунку відповідних даних використана модифікована формула гравітаційного моделювання Дж.Тінбергена:

$$ID = \varphi \frac{GDP_1 \times GDP_2}{r^2}$$

де ID – глибина інтеграції (або інтеграційний/гравітаційний потенціал економік відповідних регіонів чи країн);

GDP1 і GDP2 – валовий внутрішній продукт регіону (країни) 1 і регіону (країни) 2;

φ – коефіцієнт коригування (обсяг тіньових операцій, величина трансакційних витрат, рівень державного втручання, довжина спільного кордону та простота його перетину);

r – фактор торговельних витрат, що пов'язані з експортом/імпортом, в тому числі транспортні витрати, що залежать від відстані між регіонами чи країнами.

Отримані на основі застосування цього підходу вагові коефіцієнти гравітаційного потенціалу економік відповідних країн та регіонів свідчать про переважання інтеграційного тяжіння між Україною та Польщею (як на міждержавному рівні, так і між прикордонними територіями України і Польщі загалом) та в українсько-польському транскордонному регіоні в порівнянні зі іншими транскордонними регіонами. Водночас, найслабше виявляється взаємний гравітаційний потенціал України та Словаччини (на міждержавному рівні), а також між їхніми прикордонними територіями (табл. 1).

Таблиця 1

Питома вага гравітаційних потенціалів економік транскордонних регіонів між Україною та ЄС, і відповідних країн, %

Країни	Питома вага взаємного гравітаційного потенціалу економік		
	Між державами	Для загального транскордонного регіону на кордоні між Україною та ЄС	Для кожного транскордонного регіону окремо на рівні областей
Україна – Польща	68,64	60,22	48,84
Україна – Словаччина	4,71	5,06	11,77
Україна – Угорщина	8,80	21,41	11,37
Україна – Румунія	17,85	13,31	28,02

Власні обрахунки

Порівнюючи взаємні гравітаційні потенціали економік транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, із фактичними показниками експорту та імпорту товарів в межах цих транскордонних регіонів можна прийти до висновку про наявність суттєвих диспропорцій за низкою параметрів.

Насамперед, це стосується імпорту товарів до України в українсько-польському (84,3% на тлі гравітаційного потенціалу в 48,9%) та українсько-румунському (2,3% при гравітаційному потенціалі 28,02%) транскордонних регіонах, а також експорту товарів з України в українсько-угорському транскордонному регіоні (63,2% проти 11,4% гравітаційного потенціалу). Це ж саме спостерігається і в загальному зовнішньоторговельному обороті в українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах: 37,1% на тлі 11,4% у першому та 4,9% на тлі 28,02% у другому.

Досліджуючи обсяги експорту та імпорту послуг у межах зазначених транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, слід акцентувати увагу на відповідності реальних даних, які відображають активність зовнішньої торгівлі послугами у цих транскордонних регіонах, наявним передумовам, виявленим у процесі аналізу параметрів зовнішньої торгівлі послугами, характерних для п'яти прикордонних областей Західної України.

В першу чергу, це стосується суттєвого переважання українсько-польського транскордонного регіону в загальному обсязі експорту та імпорту послуг, що здійснюються в межах усіх транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС.

Крім того, звертає на себе увагу переважання імпорту послуг над їх експортом у загальному обсязі зовнішньої торгівлі послугами всіх транскордонних регіонів, яке спостерігається на тлі позитивного сальдо зовнішньої торгівлі послугами для кожної з українських областей, що входять до складу цих транскордонних регіонів. При цьому, основний внесок у переважання імпорту над експортом в торгівлі послугами у межах загаданих транскордонних регіонів робить саме українсько-польський транскордонний регіон (негативне сальдо зовнішньої торгівлі послугами у ньому в 2011 р. майже вдвічі перевищило сумарне позитивне сальдо українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів, а в середньому за п'ять років це переважання становить майже чотири рази).

Аналізуючи вплив окремих областей на формування показників експорту та імпорту послуг в українсько-румунському та українсько-польському транскордонних регіонах, до складу яких з боку України входить по три області, слід відзначити наявність так званих експорто- та імпортоформуєчих областей для кожного з цих транскордонних регіонів. Причому, якщо в українсько-румунському транскордонному регіоні ці області є різними, то в українсько-польському – одна і та ж.

Так, за даними 2009-2013 р. в українсько-румунському транскордонному регіоні основну роль відігравала Івано-Франківська область. Проте, починаючи із 2013 року, основною областю, яка експортує послуги, стала Закарпатська (59,6%), а на частку Івано-Франківської області припадало 35,7%, в той час, як в

їх імпорту області мали майже рівні частки (49,8% і 47,6% відповідно). При цьому слід відзначити, що в імпорту послуг Чернівецька область в цьому транскордонному регіоні відіграла незначну роль, займаючи лише 2,5%, в той час, як в експорту її питома вага становила 4,7%.

В українсько-польському транскордонному регіоні протягом п'яти років (2009-2013 рр.) трохи більше половини обсягів як в імпорту, так і експорту послуг займала Львівщина (53,9%). Закарпатська область за загальними обсягами торгівлі послугами майже зрівнялася із Волинською областю, проте на українсько-польський транскордонний регіон припадає дуже мала його частка - 2,8% експорту послуг та 0,5% їх імпорту.

Досліджуючи відповідність показників експорту та імпорту послуг в межах транскордонних регіонів рівню гравітаційного потенціалу економік сусідніх областей нашої держави та відповідних країн ЄС у межах цих транскордонних регіонів, варто відзначити декілька характерних моментів. По-перше, найбільш наближеними до відповідності рівню гравітаційного потенціалу є параметри експорту послуг в українсько-польському транскордонному регіоні та імпорту товарів (і частково послуг) в українсько-угорському. Водночас, недовикористання гравітаційного потенціалу економік регіонів, що формують транскордонні регіони на кордоні між Україною та ЄС, спостерігається насамперед в частині імпорту послуг (крім українсько-польського транскордонного регіону), а також імпорту товарів в українсько-румунському та українсько-словацькому транскордонних регіонах, в той час, як імпорту товарів і послуг в українсько-польському транскордонному регіоні майже удвічі вищий за показник гравітаційного потенціалу (табл. 2).

Загалом, слід відмітити, що за показниками експорту та імпорту товарів для всіх транскордонних регіонів спостерігається більша відірваність від розрахункового рівня гравітаційного потенціалу, ніж для аналогічних показників експорту та імпорту послуг у межах цих же транскордонних регіонів.

Крім того, за експортом та імпортом послуг має місце більша стабільність показників для кожного з транскордонних регіонів: в українсько-польському – переважання реальних показників експорту та імпорту послуг над розрахунковим рівнем гравітаційного потенціалу, в українсько-угорському – переважання експорту послуг, а в українсько-словацькому та українсько-румунському – недовикористання гравітаційного потенціалу, як в експорту, так і в імпорту послуг.

Таблиця 2

Відповідність питомої ваги експорту та імпорту послуг і товарів показнику їх гравітаційного потенціалу в межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС, %

Транскордонний регіон	Гравітаційний потенціал	Експорт послуг	Імпорт послуг	Експорт товарів	Імпорт товарів
Українсько-польський	48,84	66,8	86,8	24,5	84,3
Українсько-угорський	11,37	19,9	7,1	63,2	12,2
Українсько-словацький	11,77	5,1	5,5	4,4	1,2
Українсько-румунський	28,02	8,2	0,7	7,9	2,3

Власні обрахунки

Натомість у зовнішній торгівлі товарами для українсько-польського транскордонного регіону характерним є одночасне (майже двократне) недовикористання гравітаційного потенціалу за експортом та його таке ж значне перевищення за імпортом, а в українсько-словацькому – двократне недовикористання за експортом і майже десятикратне недовикористання за імпортом.

Таким чином, пріоритетними напрямками розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, в частині експорту та імпорту товарів і послуг є нарощування обсягів імпорту товарів і, особливо, послуг в українсько-румунському транскордонному регіоні (насамперед за рахунок Чернівецької області), а також збільшення імпорту товарів в українсько-словацькому та зменшення імпорту товарів і послуг в українсько-польському транскордонних регіонах (в останньому в основному шляхом скорочення імпортованих послуг із Польщі у Львівську та Волинську області).

Специфікою прикордонної торгівлі в транскордонних регіонах між Україною та ЄС є значні відмінності в розрізі окремих транскордонних регіонів. На її характер впливає статус кожної з країн-учасниць прикордонної торгівлі в Європі, їх географічне положення, культурні особливості, політична історія, рівень економічного розвитку, специфіка соціальної психології, особистий досвід учасників прикордонної торгівлі, рівень їх доходів, географічне розташування відповідного транскордонного регіону тощо.

Транскордонна інтеграція, яка на перший погляд полегшує мобільність, знижує ефект «новизни» від території за кордоном і може служити підставою для зниження мобільності. Наприклад, інтеграції може сприяти полегшення процедури отримання віз, а розвиток ринку торгівлі одягом в прикордонні України, де за останні роки були відкриті магазини багатьох транснаціональних мережових ритейлерів, тих же, які є у Польщі, Словаччині та Угорщині, може сприяти гомогенізації ринків.

Країни ЄС, що межують з Україною, зацікавлені у подальшому удосконаленні системи організації прикордонної торгівлі, а також у максимізації вигод від неї, тому погоджуються на участь у дослідженні прикордонної торгівлі (наприклад Республіка Польща) й готові подати пропозиції щодо загальних підходів сприяння її розвитку в транскордонному просторі України з країнами ЄС. Успішна прикордонна торгівля потребує прозорих відносин між Україною та країнами ЄС, відкритого потоку інформації, а також ефективних систем платежів для її організації.

У третьому розділі **«Особливості інвестиційного та економічного співробітництва України з країнами ЄС в контексті розвитку транскордонних регіонів»** досліджено специфіку інвестиційного клімату та напрями реалізації інвестиційних проектів у транскордонних регіонах, що охоплюють прикордонні території України, з одного боку, та Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії, з іншого.

Інвестиційна політика ЄС виступає важливим чинником активізації

зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України. Ключовими виявами її впливу на поліпшення інвестиційного клімату в цих регіонах є розвиток інституційного середовища, удосконалення інфраструктури, підвищення якості людського капіталу, розвиток підприємництва, покращення регуляторної політики та поглиблення економічної інтеграції.

Акцентовано, що вплив інвестиційної політики ЄС на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах здійснюється через активізацію транскордонних ринків і формування нових форм транскордонного співробітництва, що відбувається завдяки залученню інвестиційних ресурсів, управлінського досвіду, інноваційних технологій та ділової культури з розвинених країн ЄС. На основі цього, через дію мультиплікатора інвестицій, у межах транскордонних регіонів здійснюється розвиток ринкових взаємовідносин, набувають поширення нові види транскордонного співробітництва, виникають сучасні підприємницькі структури, орієнтовані на ефективне використання, диверсифікацію та поширення інновацій, знаходять своє застосування сучасні бізнес-технології, проводиться навчання та перекваліфікація місцевих кадрів, їх адаптація до умов роботи в умовах високої ринкової конкуренції та економічних стандартів ЄС (рис. 1).

Водночас, слід відзначити, що активність іноземних інвесторів у різних країнах ЄС, а також у різних транскордонних регіонах відрізняється через дію цілої низки економічних і соціальних чинників. Насамперед, це стосується особливостей національних законодавств та інституційних бар'єрів на шляху іноземних інвестицій, як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні.

Особливості інвестиційного клімату кожного із транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України, визначаються не лише характером інституційних рамок окремих країн-партнерів, адміністративно-територіальні одиниці яких входять до складу цих транскордонних регіонів. Вони також формуються під впливом соціально-економічних та суспільно-психологічних особливостей регіональних економічних комплексів різних областей України, які є учасниками відповідних транскордонних регіонів. Адже кожна із них має власні глибокі традиції, багату історію господарського та культурного розвитку, які обумовлюють їх унікальність, а подекуди і значну відмінність від найближчих сусідів. Це стосується всіх прикордонних регіонів.

Рис. 1. Інструменти впливу інвестиційної політики ЄС на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах

Розробка власна.

Таким чином, інвестиційна політика ЄС, незважаючи на свою універсальність та інституційну довершеність, впливає на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у кожному із транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, неоднаково. Її дія трансформується через низку суспільно-економічних та інституційних «фільтрів», кожен з яких формується під впливом місцевих традицій, культури господарювання та економічної еволюції кожного з регіонів-учасників.

Порівнюючи загальні обсяги залучених прямих іноземних інвестицій в західні області України, які входять до транскордонних регіонів, сформованих на кордоні нашої держави з ЄС, з обсягами прямого іноземного інвестування із сусідніх держав Європи в межах кожного з цих транскордонних регіонів, доводиться констатувати недостатнє використання потенціалу інвестиційно-економічного співробітництва в межах відповідних транскордонних регіонів.

Крім того, звертають на себе увагу низькі показники інвестиційної активності, а відтак і проблеми розвитку інвестиційно-економічних зв'язків у межах українсько-угорського, українсько-словацького та українсько-румунського транскордонних регіонів. Так, у середньому протягом 2008-2011 років частка іноземних інвестицій, вкладених в економіку областей, які входять до складу цих транскордонних регіонів, була вищою ніж питома вага залучених ними іноземних інвестицій з країн, прикордонні території яких входять до складу відповідних транскордонних регіонів.

Зокрема, всього в області українсько-польського транскордонного регіону станом на початок 2009 р. було залучено 1 584,2 млн. дол. США (73,9% від загального обсягу прямих іноземних інвестицій, залучених у 5 західних областей України, що входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС), в Закарпатську область, яка входить до українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів – 356,4 млн. дол. США (відповідно по 16,6% на кожен з них), а в області українсько-румунського транскордонного регіону – 916,9 млн. дол. США (42,8%).

На початок 2014 року в області українсько-польського транскордонного регіону було залучено 2 492,7 млн. дол. США (73,8% від загального обсягу

прямих іноземних інвестицій, залучених у 5 означених західних областей України), в Закарпатську область, яка входить до українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів – 447,4 млн. дол. США (відповідно по 13,3% на кожен з них), а в області українсько-румунського транскордонного регіону – 1330,7 млн. дол. США (39,4%). Протягом п'яти років частка українсько-польського регіону коливалася в межах 73 – 78%, але на початок 2014 року становила 73,8%, у всіх інших транскордонних регіонах вона лише зменшувалася. У цілому загальний обсяг інвестицій у 5 прикордонних областей зріс на 57 % і становив 3376,0 млн. дол. США.

У 2010 і 2013 роках відбувся значний відтік іноземних інвестицій з Волині (113,8 та 41,2 млн. дол. США відповідно, чи 34% і 11%), і надходження ще не дали можливість досягнути найбільшого обсягу, який був на початок 2013 року – 380,5 млн. дол. США.

Виявлено, що за п'ять останніх років частка західних областей України за обсягами залучених прямих іноземних інвестицій із країн, з прикордонними територіями яких вони формують транскордонні регіони, суттєво відрізняється від їх питомої ваги в обсягах залучених прямих іноземних інвестицій у власну економіку загалом. Насамперед, це стосується українсько-румунського транскордонного регіону, на частку якого припадає лише 0,6% на тлі 39%, що припадають на українські області цього транскордонного регіону у загальному обсязі залучених прямих іноземних інвестицій з усіх країн світу.

Значно «недоінвестованим» виглядає і українсько-словацький транскордонний регіон (1,2% на тлі 13% інвестицій з усіх країн світу). Дещо кращою є ситуація в українсько-угорському транскордонному регіоні: на частку Закарпатської області тут припадає 6,6% прямих іноземних інвестицій, залучених з Угорщини (на тлі 13% вкладених у цю область прямих інвестицій, які надійшли з усіх держав світу до п'яти областей Західної України, які входять до складу транскордонних регіонів, сформованих на кордоні з ЄС).

Натомість частка прямих іноземних інвестицій, залучених з Польщі у Волинську, Львівську та Закарпатську області, які входять до складу українсько-польського транскордонного регіону, складає майже 92% від загального обсягу всіх іноземних інвестицій, залучених із тих країн ЄС, прикордонні території яких формують спільні транскордонні регіони з Україною. Як наслідок, можна вважати інвестиційну активність польських інвесторів у цьому транскордонному регіоні дуже високою, оскільки питома вага вказаних областей у загальному обсязі залучених іноземних інвестицій з усіх країн світу складає ледь більше 50% з-поміж усіх п'яти українських областей, що входять до складу чотирьох транскордонних регіонів між Україною та ЄС.

Проте, з іншого боку, тут радше варто вести мову не стільки про «надмірну» інвестиційну активність в українсько-польському транскордонному регіоні, скільки про відверте недоінвестування в інших транскордонних регіонах (особливо-українсько-румунському та українсько-словацькому), на тлі якого показники залучених прямих іноземних інвестицій із Польщі у Волинську, Львівську та Закарпатську області видаються аж надто вагомими.

Це підтверджується і даними аналізу інвестиційної активності у межах

транскордонних регіонів між Україною та ЄС, отриманими із застосуванням гравітаційної моделі інтеграційного тяжіння економік.

Результати дослідження показують, що найбільше відносне відхилення показника реального обсягу залучених прямих іноземних інвестицій від розрахункового рівня гравітаційного потенціалу спостерігається в межах українсько-словацького транскордонного регіону (100%). Такий стан справ виглядає закономірним з огляду на те, що станом на початок 2012 року в Закарпатській області фактично відсутні прямі іноземні інвестиції зі Словаччини. Близьким до 100% є рівень негативного відносного відхилення і для українсько-румунського транскордонного регіону (95,5%). Дещо краще на цьому тлі виглядає інвестиційна активність іноземних інвесторів в українсько-угорському транскордонному регіоні (негативне відносне відхилення – 72%). Натомість в українсько-польському транскордонному регіоні відхилення частки реально залучених прямих іноземних інвестицій від показника розрахункового гравітаційного потенціалу є позитивним і становить 55,1% (табл. 3).

Таблиця 3

**Відповідність частки залучених прямих іноземних інвестицій
в прикордонні області України у межах транскордонних регіонів
показнику гравітаційного потенціалу економік**

Станом на 01.01.2013 р., %

Транскордонний регіон	Гравітаційний потенціал	Частка залучених прямих іноземних інвестицій	Відхилення	
			Абсолютне	Відносне
Українсько-польський	60,2	93,4	+33,2	+55,1
Українсько-словацький	5,1	0,0	-5,1	-100,0
Українсько-угорський	21,4	6,0	-15,4	-72,0
Українсько-румунський	13,3	0,6	-12,7	-95,5

Власні обрахунки

Здійснений аналіз дозволяє констатувати необхідність суттєвого поліпшення інвестиційного клімату в українсько-словацькому та українсько-румунському транскордонних регіонах, а також посилення роботи з активізації інвестиційно-економічного співробітництва в українсько-угорському транскордонному регіоні.

Особливої важливості у цьому контексті набуває формування сприятливого інвестиційного клімату, що є важливим чинником ефективності механізмів залучення прямих іноземних інвестицій у транскордонні регіони із третіх держав, насамперед з розвинених країн ЄС.

Досліджуючи особливості інвестиційного клімату різних транскордонних регіонів між Україною та ЄС, слід акцентувати увагу на наявності як спільних, так і відмінних рис у становленні елементів кожного з них.

Це обумовлюється специфікою еволюції економічного розвитку та динамікою формування зовнішньоекономічних відносин між господарськими комплексами України і сусідніх із нею країн ЄС, а також особливостями налагодження дво- та багатостороннього міжнародного співробітництва між прикордонними регіонами цих держав.

Так, в українсько-польському транскордонному регіоні, де сьогодні відзначається найвищий рівень інвестиційно-економічної активності з-поміж усіх транскордонних регіонів, що діють на кордоні між Україною та ЄС, основною проблемою формування сприятливого інвестиційного клімату (а відтак і пріоритетним напрямом його поліпшення) є розвиток прикордонної інфраструктури.

Аналогічні проблеми спостерігаються і в інших досліджуваних транскордонних регіонах. Так, у Закарпатській області, яка входить до складу усіх чотирьох транскордонних регіонів між Україною та ЄС, а також є базовою для українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів, ключовою інституційною проблемою удосконалення інвестиційного клімату залишається непослідовність регуляторної політики, неузгодженість її пріоритетів на національному, обласному та місцевому рівнях.

Проведене дослідження складових інвестиційного клімату для транскордонних регіонів між Україною та ЄС, а також аналіз їхньої структури дозволяє зробити висновок про наявність значних резервів щодо розвитку певних напрямів поліпшення інвестиційного клімату прикордонних областей України у найближчому майбутньому.

Для українсько-польського транскордонного регіону основним пріоритетом, з огляду на вищезазначене, є розбудова прикордонної інфраструктури. Вагомі резерви активізації інвестиційної діяльності криються також у підвищенні якості інституційного забезпечення інвестиційної діяльності та ефективності транскордонного бізнесу в межах цього транскордонного регіону.

Закарпатська область, інвестиційна політика якої визначає характер формування інвестиційного клімату української частини українсько-словацького та українсько-угорського транскордонних регіонів, першочергову увагу повинна приділяти не лише інституційному забезпеченню реалізації транскордонних інвестиційних проектів і розвитку ділових контактів місцевих підприємців з угорськими та словацькими партнерами, а й підвищенню якості людського капіталу. Відносно слабшою, на тлі інших прикордонних областей України, що входять до складу транскордонних регіонів, є також науково-освітня база Закарпатської області, насамперед з погляду реалізації інноваційних проектів, чисельності науково-педагогічних кадрів та обсягів виконання науково-технічних робіт.

В українсько-румунському транскордонному регіоні пріоритетними сферами поліпшення інвестиційного клімату мають стати розвиток підприємницького середовища та активізація транскордонного бізнесу. Особливого значення потрібно надавати також розвитку прикордонної інфраструктури, інституційному забезпеченню інвестиційної діяльності та підвищенню якості людського капіталу.

Четвертий розділ **«Характер інституційного співробітництва України із сусідніми країнами – членами ЄС в межах транскордонних регіонів»** присвячений дослідженню інституційного середовища двостороннього співробітництва у межах транскордонних регіонів України та ЄС. Основними

його елементами виступають: нормативно-правове регулювання транскордонної співпраці та економічних взаємовідносин у транскордонному просторі, діючі формальні правила, стандарти та процедури, а також звичаєві норми, пов'язані з перетином кордону, веденням прикордонної торгівлі та здійсненням інвестиційної діяльності на території транскордонних регіонів. Крім того, важливу роль в інституційному забезпеченні транскордонної співпраці відіграють наявні по обидва боки кордону інститути, що формують інституційно-організаційну основу для розвитку зовнішньоекономічних зв'язків між суб'єктами підприємництва прикордонних регіонів сусідніх держав.

Досліджуючи особливості формування та розвитку інституційно-організаційної складової активізації зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, які об'єднують сусідні прикордонні території України та країн-членів ЄС, слід відзначити, що її вплив сьогодні є доволі відчутним. Так, у цьому транскордонному просторі діє три євро регіони, два з яких за своєю площею та чисельністю населення належать до числа найбільших у Європі, в яких функціонує близько тридцяти торгово-промислових, аграрних і ремісничих палат, орієнтованих на сприяння зовнішньоекономічному співробітництву в межах усіх транскордонних регіонів, велика кількість галузевих бізнес-асоціацій та громадських організацій, численні агенції регіонального розвитку та європейської інтеграції тощо.

Водночас, відмічено, що з українського боку, інституційно-організаційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах спільних з ЄС транскордонних регіонів, є значно менш дієвим, ніж з боку сусідніх Польщі, Словаччини, Угорщини та Румунії. Насамперед, це стосується діяльності органів місцевого самоврядування.

Органи місцевого самоврядування України не можуть виступати надійними партнерами для тих інститутів громадянського суспільства, які діють у транскордонному просторі між нашою державою та ЄС. Як наслідок, більшість вітчизняних громадських організацій у своїй діяльності орієнтуються не стільки на вирішення нагальних проблем місцевих територіальних громад українського прикордоння, скільки на реалізацію завдань, що ставлять перед ними міжнародні донорські організації, інтереси яких не завжди співпадають з інтересами українських учасників транскордонного співробітництва.

Низька інституційна спроможність вітчизняних органів місцевого самоврядування у транскордонних регіонах між Україною та ЄС підтверджується результатами емпіричного аналізу, проведеного на основі методу аналізу ієрархій. Зокрема, було виявлено, що сьогодні на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, з українського боку найбільший вплив мають місцеві державні адміністрації і торгово-промислові палати (18% і 17% відповідно). Не набагато поступається їм вплив бізнес-асоціацій (16%). Дещо нижчою виявляється впливовість агенцій регіонального розвитку та євро регіонів (14% і 13% відповідно). Ще нижчою – громадських організацій (12%), і найменш відчутною – органів місцевого самоврядування (10% від загалу). Тобто, українські реалії принципово відрізняються від загальноприйнятої європейської практики, яка відводить

головну роль в активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах саме органам місцевого самоврядування.

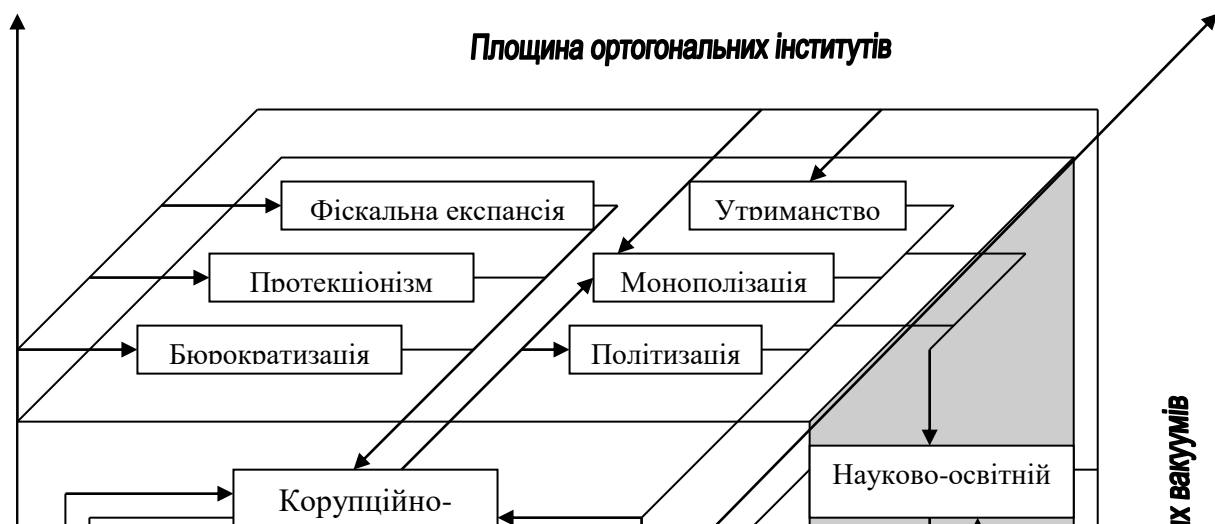
Розглядаючи інституційно-правові аспекти розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних областей України та сусідніх із ними адміністративно-територіальних одиниць країн-членів ЄС, увагу звертає на себе наявність різних рівнів регуляторного впливу на їхню активізацію та диверсифікацію.

Інститути міжнародного впливу, до яких відносяться, насамперед, нормативно-правові акти з питань транскордонного співробітництва, що діють в державах ЄС, а також документи, які визначають реалізацію програм добросусідства ЄС у спільних з Україною транскордонних регіонах, формують своєрідне інституційно-організаційне тло, на якому розгортається зовнішньоекономічна діяльність у межах цих транскордонних регіонів.

До інститутів внутрішнього впливу належать нормативно-правові акти України з питань транскордонного співробітництва, а також документи, що регулюють його розгортання та перебіг в окремих транскордонних регіонах.

Третя група інститутів пов'язана з реалізацією регуляторної політики у сфері регіонального розвитку та підприємництва, включаючи нормативно-правові акти, що забезпечують формування сприятливого інвестиційного клімату та належних умов для розвитку експорту та імпорту товарів і послуг, а також прикордонної торгівлі в межах транскордонних регіонів.

Якщо інститути міжнародного впливу формують надійне інституційно-правове середовище для розвитку транскордонного співробітництва між прикордонними територіями України та країн-членів ЄС, включаючи активізацію зовнішньоекономічних зв'язків, то внутрішні та зовнішні нормативно-правові інститути, що здійснюють вплив на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, не відзначаються стабільним позитивним впливом. Доводиться констатувати, що за низкою ознак спостерігається організаційна та ієрархічна невідповідність між дією цих інститутів, що призводить до виникнення інституційних бар'єрів, які блокують розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних територій України та адміністративно-територіальних одиниць сусідніх країн-членів ЄС. Насамперед, це стосується деструктивного впливу ортогональних інститутів, інституційних вакуумів та інституційних пасток (рис. 2).

Рис. 2. Взаємодія деструктивних інститутів у процесі інституційно-правового забезпечення розвитку транскордонної співпраці між Україною та ЄС.

Розробка власна.

Інституційне забезпечення розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, згідно з канонами інституційної теорії, включає, поряд з інституціями, що здійснюють свій вплив на його активізацію та формально-правовими й контролюючими інститутами, також широкий спектр неформальних інститутів.

Можна стверджувати, що в транскордонному просторі діяльність неформальних інститутів ґрунтується на звичаєвих нормах і «неписаних правилах», які беруть свої витoki в суспільних традиціях і звичаях, спільних для мешканців суміжних прикордонних територій. Така спільність породжена історичним минулим, коли упродовж тривалих відрізків часу ці території входили до складу однієї держави, розвиваючись у єдиному правовому та ментальному полі, що породило формування і збереження цілої низки однакових норм звичаєвого права серед мешканців прикордонних територій різних держав.

Для більш глибокого дослідження впливу інституційно-звичаєвого середовища на систему зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах, сформованих за участю прикордонних територій України та сусідніх адміністративно-територіальних одиниць країн-членів ЄС, було проведено систематизацію основних неформальних інститутів, що діють у цьому

транскордонному просторі, а також базових чинників прямого та опосередкованого впливу на них (рис. 3).

Рис. 3. Чинники розвитку та складові інституційно-звичаєвого середовища транскордонного регіону.

Розробка власна.

З метою виявлення рівня впливу різних складових (елементів) звичаєвого поля на величину трансакційних витрат зовнішньоекономічної діяльності в межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС було проведено відповідне експертне дослідження в прикордонних областях України, Угорщини, Словаччини та Румунії.

Здійснене експертне дослідження показало певну диференціацію у рівні впливу кожного з елементів звичаєвого поля на величину трансакційних витрат у транскордонних регіонах, сформованих за спільної участі сусідніх адміністративно-територіальних одиниць України та країн-членів ЄС. Наприклад, ментальні стереотипи, суспільні традиції та звичаї мають високий вплив на величину трансакційних витрат на безпеку в українсько-польському, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах, натомість в українсько-словацькому їх вплив на цей показник є середнім (як і на пошук інформації та перетин кордону).

Для виявлення інтегральної величини впливу кожної складової звичаєвого поля на різні види трансакційних витрат у транскордонному просторі між Україною та ЄС було розроблено відповідну модель з використанням теорії нечіткої логіки. Це дозволило отримати матрицю розв'язків, які відображають вплив складових звичаєвого поля на величину різних видів трансакційних витрат у цьому просторі (табл. 4).

Таблиця 4.

Вплив складових «звичаєвого середовища» на величину трансакційних витрат зовнішньоекономічної діяльності у транскордонному просторі між Україною та ЄС

Трансакційні витрати \ Складові звичаєвого поля	Ментальні стереотипи, суспільні традиції, звичаї (x1)	Домінуючі інтереси (x2)	Основні проблеми (x3)	Соціально-економічні цілі, наміри, бачення майбутнього (x4)	Культурно-історичне середовище (x5)
На безпеку	3,71	2,54	2,83	2,19	2,41
На пошук інформації	2,65	1,77	1,54	2,39	1,86
На перетин кордону	3,52	3,71	3,69	2,85	1,88
На укладення угод	2,04	2,54	1,46	2,07	1,36
На здійснення розрахунків	1,90	3,05	1,65	1,78	1,37

Власні обрахунки

Як видно з представленої матриці, найбільш відчутно на зменшення трансакційних витрат у досліджуваному транскордонному просторі вплине зростання впливовості домінуючих інтересів для витрат на перетин кордону (на 3,71%), а також ментальних стереотипів, суспільних традицій та звичаїв для витрат на безпеку (на ту ж величину). Близьким до цього є показник впливу основних проблем мешканців прикордоння для трансакційних витрат на перетин кордону (зменшення на 3,69% при зниженні впливовості цього показника на одну позицію).

Проте, встановлений взаємозв'язок вищеописаних складових звичаєвого поля транскордонного простору між Україною та ЄС із величиною окремих видів трансакційних витрат на здійснення зовнішньоекономічної діяльності в їхніх межах, може змінюватися під впливом дії різного роду інституційно-звичаєвих бар'єрів.

Найбільш вагомими серед цих бар'єрів є: інституційні кризи, дисфункції інститутів, інституційні розриви, мутація інститутів, а також деформація інститутів. Кожен із цих бар'єрів має власну природу виникнення та механізм поширення в інституційно-звичаєвому середовищі кожного з транскордонних регіонів.

Проте можна констатувати, що наявність будь-якого із цих інституційних бар'єрів неминуче обертається збільшенням трансакційних витрат учасників зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному просторі між Україною та ЄС. Найчастіше це пов'язано з ускладненням пошуку релевантної та достовірної

інформації, посиленням тіньових процесів, що тягне за собою необхідність посилення заходів безпеки та додаткові витрати на роботу з контрагентами, включаючи укладення угод, а також на перетин кордону.

У п'ятому розділі **«Пріоритети розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах в контексті європейської інтеграції України»** обґрунтовано напрями активізації транскордонного співробітництва у транскордонних регіонах між Україною та ЄС.

Першочергового значення у цьому зв'язку набуває модернізація прикордонної інфраструктури та приведення її у відповідність до європейських стандартів розвитку. Адже кількість і технічна оснащеність прикордонних переходів у межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС суттєво поступається аналогічним показникам внутрішніх транскордонних регіонів ЄС. Це зумовлює необхідність відкриття низки нових прикордонних переходів та модернізації існуючих в усіх транскордонних регіонах.

Для підвищення ефективності функціонування транспортних систем транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних областей України та держав ЄС, а також з огляду на перспективу зростання обсягів транзитних перевезень через їхню територію, необхідно створити розвинену мережу транспортно-логістичних центрів, що здійснюватимуть найширший спектр логістичних, інформаційних та сервісних послуг, пов'язаних з організацією перевезень вантажів.

Пріоритетним напрямом нарощування інфраструктурного потенціалу транскордонної співпраці між Україною та ЄС слід вважати удосконалення системи інформаційного забезпечення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємництва прикордонних територій України та сусідніх із нею держав ЄС, формування за їхньої участі сучасного ринку транскордонних логістичних послуг, забезпечення модернізації транспортної інфраструктури окреслених транскордонних регіонів, а також підвищення якості їх людського капіталу.

Одним із невід'ємних атрибутів розвитку інфраструктури транскордонного співробітництва, орієнтованого на активізацію зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, є створення транскордонних промислових зон, технологічних та індустріальних парків, а також інших спеціальних економічних територіальних утворень, покликаних стимулювати торговельно-економічну та інвестиційну співпрацю у транскордонному просторі.

Проте нормативно-правове забезпечення роботи індустріальних і технологічних парків, а також промислових зон на території України потребує суттєвого удосконалення, особливо, якщо мова йде про їхнє функціонування у межах транскордонних регіонів. В першу чергу це стосується спрощення цілої низки регламентних процедур, окреслення механізмів впливу органів місцевого самоврядування на створення та розвиток інфраструктури індустріальних парків, визначення способів їхньої взаємодії у цьому процесі з органами місцевого самоврядування сусідніх держав (якщо мова йде про транскордонні індустріальні парки та промислові зони), визначення пріоритетів державно-приватного

партнерства в ході реалізації проектів зі створення транскордонних технологічних та індустріальних парків тощо.

Діяльність мережі транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, а також промислових зон, процес створення яких (в т.ч. за участю автора) розпочався в межах транскордонних регіонів між Україною та сусідніми з нею державами ЄС, зокрема, індустріального парку "Соломонове", індустріального парку з елементами логістики – "Берег-Карпати", повинна орієнтуватися на стимулювання зовнішньоекономічної діяльності в межах цих транскордонних регіонів, насамперед шляхом реалізації відповідних інноваційно-інвестиційних проектів і забезпечення трансферу технологій з ЄС в Україну. При цьому до основних критеріїв створення вищевказаних транскордонних утворень слід віднести локалізацію підприємств обробної промисловості в місцях, наближених до сировинних ресурсів і робочої сили, зниження витрат на транспортно-логістичні послуги та функціонування об'єктів інфраструктури, оптимізацію податкових і митних платежів.

У інших транскордонних індустріальних парках і промислових зонах, які будуть створюватися в межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів, доцільно запроваджувати ті види спеціалізації суб'єктів виробничої діяльності, що максимально відповідатимуть специфіці промислового потенціалу відповідного транскордонного регіону.

Ефективна діяльність та перспектива розвитку транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, промислових зон, інвестиційних центрів тощо, значною мірою залежить від їх спроможності об'єднуватися у транскордонні інноваційно-виробничі мережі, що виступають основою для формування стабільної та прогнозованої інвестиційної політики у транскордонних регіонах, а також створюють сприятливі передумови для започаткування роботи та розвитку транскордонних кластерів.

На відміну від транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, а також транскордонних промислових зон, діяльність яких орієнтована, насамперед, на створення сприятливої інфраструктури для реалізації інноваційних проектів у межах транскордонних регіонів шляхом зниження трансакційних витрат їхніх інвесторів на початковому етапі реалізації цих проектів, транскордонні кластери формуються в умовах вже усталених транскордонних взаємозв'язків між суб'єктами підприємництва прикордонних територій сусідніх країн, а їхня ефективна діяльність ґрунтується на взаємовигідній співпраці суб'єктів господарювання, органів влади, неприбуткових і громадських організацій цих територій.

Це дає підстави стверджувати, що поширення мережі транскордонних кластерів в означених транскордонних регіонах є найбільш перспективним напрямом активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах, а також важливим інструментом їхнього переходу до найвищого рівня ефективності транскордонної співпраці на міжгалузевій основі.

Насамперед, це стосується транспортно-логістичних транскордонних кластерів. Враховуючи той факт, що такі кластери можуть особливо успішно

функціонувати в місцях проходження і перетину пан-європейських транспортних коридорів, зокрема на зовнішніх кордонах ЄС, їх формування у межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів видається перспективним.

Формування транскордонних транспортно-логістичних кластерів у межах транскордонних регіонів вже найближчим часом дозволить не лише ефективніше використовувати транзитний потенціал цих територій, але й сприятиме підвищенню життєвого рівня населення. Водночас, для цього необхідно приділити значну увагу гармонізації взаємодії між різними ланками організаційно-управлінської ієрархії, як в межах транскордонних регіонів загалом, так і в межах окремих адміністративно-територіальних одиниць, особливо, з українського боку. Насамперед, це стосується взаємодії регіональних органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їхньої співпраці з інститутами громадянського суспільства, а також з підприємницькими структурами та неприбутковими організаціями, що входитимуть до складу відповідних транскордонних кластерів.

З огляду на те, що всі транскордонні регіони між Україною та ЄС охоплюють передгірні та гірські території Карпатської зони, у транскордонних регіонах доцільно розвивати мережу лісогосподарських і деревообробних кластерів, об'єднаних спільними ресурсами та метою функціонування. Адже крім Закарпатської області сприятливі умови для формування таких транскордонних кластерів є в усіх інших областях нашої держави, що межують з ЄС. Більше того, органи регіональної влади і місцевого самоврядування цих областей вже ведуть активну діяльність у напрямі популяризації кластерних ініціатив, зокрема в деревообробній галузі.

Функціонування транскордонного лісогосподарського кластера (або їх мережі) в західних областях України створюватиме сприятливі умови для розвитку іншого транскордонного кластера, а саме – туристично-рекреаційного. Адже ведення господарства на екологічних засадах в лісовому секторі Карпатського регіону, ґрунтоване на поліпшенні якості природних ресурсів у відповідних транскордонних регіонах, а також їх людського і соціального капіталу, супроводжуватиметься нарощуванням потенціалу відпочинкової індустрії в передгірних і гірських районах українських, польських, словацьких, угорських і румунських Карпат. Це дасть всі підстави для спільного використання учасниками ринку туристичних послуг прикордонних регіонів цих країн наявного туристично-рекреаційного потенціалу з метою отримання синергетичних ефектів у межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС. Саме це дозволяють зробити транскордонні туристичні кластери.

На сучасному етапі економічного розвитку нашої держави, роль транскордонних туристично-рекреаційних кластерів може полягати також і в тому, щоб адаптувати на вітчизняний ґрунт досвід та інституційні передумови становлення ефективної індустрії гостинності, що сьогодні активно розвивається у країнах ЄС.

Таким чином, пріоритетними напрямками формування транскордонних кластерів, орієнтованих на інноваційний розвиток транскордонних регіонів,

сформованих за участю прикордонних територій України та сусідніх із ними адміністративно-територіальних одиниць країн – членів ЄС, є реалізація транскордонних кластерних ініціатив у сферах транспортної логістики, лісового господарства та деревообробки, а також туризму та рекреації. Саме це дасть змогу забезпечити максимально ефективне використання наявних природних, трудових і виробничих ресурсів у межах українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів на найближчу перспективу та у стратегічному вимірі.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення важливої наукової проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних засад формування та розвитку транскордонних регіонів між Україною та ЄС і розробка практичних рекомендацій, спрямованих на використання резервів активізації зовнішньоекономічних зв'язків у їхніх межах. Проведене дисертаційне дослідження є підставою для таких висновків:

1. У процесі розвитку та активізації зовнішньоекономічних зв'язків між прикордонними адміністративно-територіальними одиницями України та сусідніх із нею держав Європи дедалі більшу роль відіграють транскордонні регіони. Розвиток різних форм економічної співпраці у межах цих транскордонних регіонів виступає важливим чинником прискорення європейської інтеграції України.

2. Обґрунтовано, що до системи структуротворчих елементів транскордонного регіону належать його інституційне середовище, людський капітал, транскордонні ринки та інфраструктура, органи місцевого самоврядування, а також пов'язані з ними: соціальний та інтелектуальний капітал транскордонного регіону, його інвестиційний клімат, інститути громадянського суспільства, адміністративно-територіальний устрій тих держав, прикордонні території яких входять до складу транскордонного регіону.

3. Виявлено, що основними механізмами формування та розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах України та ЄС в умовах європейської інтеграції є: єврорегіональний, преференційний, прикордонно-торговельний, трудо-міграційний і маркетинговий. Використання потенціалу кожного з них, а також підвищення ефективності функціонування цих механізмів в умовах поглиблення економічних взаємовідносин між Україною та країнами-членами ЄС, виступає вагомим стимулом розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні території України, а також дієвим важелем підвищення якості життя та рівня соціального захисту мешканців цих територій.

4. Аналізуючи відповідність показників зовнішньоторговельного обороту рівню гравітаційного потенціалу економік сусідніх адміністративно-територіальних одиниць у межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС, слід констатувати його загальне перевищення в українсько-польському (насамперед за рахунок імпорту товарів) та українсько-угорському і відставання в українсько-словацькому й українсько-румунському транскордонних регіонах.

5. В торгівлі послугами спостерігається вищий рівень відповідності реальних показників їх експорту та імпорту розрахунковому гравітаційному потенціалу економік сусідніх регіонів, що формують транскордонні регіони на кордоні між Україною та ЄС. Насамперед це стосується українсько-угорського транскордонного регіону, а також експорту послуг у межах українсько-польського транскордонного регіону. При цьому, в українсько-польському та українсько-угорському транскордонних регіонах спостерігається переважання реальних показників експорту послуг над розрахунковим рівнем гравітаційного потенціалу, а в українсько-словацькому та українсько-румунському – недовикористання гравітаційного потенціалу, як в експорті, так і в імпорті послуг.

6. Доведено, що нині інвестиційне співробітництво в межах транскордонних регіонів, до складу яких входять прикордонні адміністративно-територіальні одиниці України, з одного боку, та Польщі, Словаччини, Угорщини і Румунії, з іншого, здійснюється недостатньо активно. Зокрема, рівень відповідності обсягів залучених в Україну прямих іноземних інвестицій із цих країн інтеграційному потенціалу економік прикордонних областей у межах транскордонних регіонів, у відносному обчисленні, коливається від 0 до 45%. Основні інвестиційні проекти, які реалізуються в межах кожного з досліджуваних транскордонних регіонів, здійснюються переважно із залученням капіталу з третіх країн, і лише в тих областях України, що входять до складу українсько-польського транскордонного регіону відзначається певна активність потужних інвесторів із Польщі.

7. Підтверджено, що основними проблемами інвестиційного клімату транскордонних регіонів, сформованих на кордоні між Україною та ЄС, залишаються слабкий розвиток прикордонної інфраструктури, насамперед з огляду на недостатню кількість прикордонних пунктів пропуску, невідповідне інституційне забезпечення інвестиційної діяльності, низька якість людського капіталу та проблеми в розвитку підприємницького середовища прикордонних регіонів, що виливається в інертність транскордонного бізнесу. Удосконалення також потребує наявна науково-освітня база, насамперед у контексті підвищення рівня інноваційної спроможності вказаних регіонів.

8. В інституційно-організаційному забезпеченні транскордонного співробітництва між сусідніми прикордонними територіями України та країн-членів ЄС сьогодні ключову роль відіграють місцеві державні адміністрації й торгово-промислові палати, а також бізнес-асоціації, агенції регіонального розвитку та єврорегіони. Водночас, впливовість органів місцевого самоврядування залишається недостатньою, що створює низку бар'єрів на шляху активізації зовнішньоекономічних зв'язків у цих транскордонних регіонах.

9. Обґрунтовано, що до основних інституційно-правових бар'єрів у розвитку транскордонного співробітництва між прикордонними областями України та адміністративно-територіальними одиницями країн-членів ЄС слід віднести інституційні вакууми, інституційні пастки та ортогональні інститути. Їхнє існування та впливовість зумовлюються прогалинами в нормативно-правовому забезпеченні транскордонного співробітництва, характерними для

України. Значна частина інституційно-правових бар'єрів виникла внаслідок некритичного перенесення на вітчизняний інституційний ґрунт елементів інституційного середовища ЄС.

10. Найбільш впливовими інституційно-звичаєвими бар'єрами у транскордонному просторі між Україною та ЄС сьогодні є: криза інститутів сім'ї та підготовки кадрів (у т.ч. вищої освіти), породжена трудовою міграцією та човниковою торгівлею; дисфункція інститутів єврорегіонального співробітництва та засобів масової інформації, яка супроводжується інспірацією латентних соціальних конфліктів і веде до збільшення трансакційних витрат зовнішньоекономічної діяльності у транскордонних регіонах між Україною та ЄС; інституційні розриви інформаційно-аналітичного, науково-технічного та політичного супроводу транскордонної співпраці; мутація інститутів прикордонної торгівлі, транскордонної трудової міграції та транскордонного туризму, яка супроводжується посиленням тіньової економіки та іллегальної транскордонної активності; деформація інститутів транскордонних угод і транскордонних стратегій (програм, проектів), яка обертається переорієнтацією учасників транскордонного співробітництва на вирішення його другорядних завдань.

11. Для нівелювання впливу та ліквідації інституційно-організаційних, інституційно-правових та інституційно-звичаєвих бар'єрів у межах транскордонних регіонів, сформованих між Україною та ЄС, першочергового значення набуває проведення в нашій державі адміністративно-бюджетної реформи, орієнтованої на підвищення інституційної ролі та ваги органів місцевого самоврядування. Крім того, до числа пріоритетних заходів слід віднести розвиток прикордонної та ринкової інфраструктур, активізацію навчально-освітньої компоненти в транскордонному співробітництві між Україною та ЄС, демонополізацію транскордонних ринків, а також насичення інформаційно-консалтингового простору в кожному з транскордонних регіонів, сформованих за участю прикордонних територій України та сусідніх адміністративно-територіальних одиниць країн-членів ЄС.

12. Важливим напрямом розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах між Україною та ЄС, є вдосконалення інфраструктури транскордонного співробітництва, насамперед, відкриття нових міжнародних пунктів пропуску в межах українсько-польського та українсько-румунського транскордонних регіонів у відповідності до стандартів ЄС (один перехід на 20-30 км. ділянки кордону). Це має супроводжуватися модернізацією діючих міжнародних пунктів пропуску на кордоні між Україною та ЄС, а також розвитком транспортної інфраструктури, особливо уздовж пан-європейських транспортних коридорів, що проходять територією українсько-польського, українсько-словацького, українсько-угорського та українсько-румунського транскордонних регіонів (міжнародні транспортні коридори № 3, № 5 і «Одеса-Гданськ»).

13. Невід'ємною складовою активізації зовнішньоекономічного співробітництва у транскордонних регіонах між Україною та ЄС є розвиток нових форм транскордонної співпраці, зокрема, формування низки

транскордонних індустріальних, технологічних і наукових парків, а також транскордонних кластерів. Для поліпшення інвестиційного клімату українсько-угорського та українсько-словацького транскордонних регіонів слід максимально сприяти реалізації ініціатив зі створення на території Закарпатської області транскордонних індустріальних парків «Берег-Карпати» і «Соломонове». В українсько-польському транскордонному регіоні доцільно розглянути можливість надання статусу транскордонних ініційованому для створення індустріальному парку «Рясне-2», а також технологічному парку «Яворів». Аналогічний транскордонний науковий парк може діяти і в українсько-румунському транскордонному регіоні на базі наукових і навчальних центрів міст Чернівці, Сучава і Ботошани.

14. В усіх транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС є сприятливі передумови для формування низки транскордонних кластерів з перспективою їх об'єднання в одну цілісну мережу. Насамперед це стосується транспортно-логістичного, лісогосподарського (деревообробного) і туристичного транскордонних кластерів, кожен з яких сприятиме повнішому використанню наявного природно-ресурсного, кадрового, науково-технологічного та матеріально-технічного потенціалу вказаних транскордонних регіонів, а також їх нарощуванню завдяки об'єднанню виробничих та управлінських ресурсів кожного з учасників і пов'язаному з цим зниженню їх трансакційних витрат на основі виникнення відповідних синергетичних ефектів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Гоблик В.В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект: [монографія] / В.В. Гоблик. – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2012. – 305 с. – 13,66 друк. арк.
2. Гоблик В.В. Життєздатний економічний розвиток регіону: [монографія] / [В.П. Мікловда, В.В. Гоблик, С.В. Сембер, С.С. Слава та ін.] – Ужгород: Поліграфцентр “Ліра”, 2009. – 432с. – 28,9 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: представлено теоретичні положення людського розвитку, досліджено його рівень та запропоновано напрями підвищення рівня ІЛР в західних прикордонних регіонах України. – 1,81 друк. арк.).
3. Гоблик В.В. Досвід формування та реалізація стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року із залученням громади: [монографія] / [С.Слава, В. Гоблик, М. Попадинець, О. Лукша, О. Станкевич, Л. Грицак.] – К.: «К.І.С.», 2010, – 144 с. – 14,19 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: узагальнено досвід розроблення інфраструктурних інвестиційних проектів у транскордонному регіоні. – 12,1 друк. арк.).
4. Гоблик В.В. Співробітництво Росії та України в галузі освіти / В.В. Гоблик, О.Л. Ареф'єв - М.: Центр соціального прогнозування і маркетингу, 2012, - 328 с. – 20,5 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: проведено поглиблений аналіз партнерства українських і російських вищих навчальних закладів у рамках прикордонної співпраці. – 16,82 друк. арк.).
5. Гоблик В.В. Конвергенція регіонів у транскордонному просторі / [Н.А.

Мікула, Є.Е. Матвеев, В.В. Гоблик та ін.]; відп. редактор д.е.н., проф. Н.А. Мікула – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, Львівський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, 2012. – 368 с. – 19,2 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: розглянуто основні принципи формування транскордонних регіонів і визначено гравітаційний потенціал. – 1,00 друк. арк.).

6. Гоблик В.В. Моделі і механізми регулювання єврорегіонального співробітництва України: [монографія] / [І.В. Артьомов, О.М. Ващук, Д.В. Вітер, В.В. Гоблик та ін.] – Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 2013. – 612 с. – 23,8 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: розкрито механізми розвитку зовнішньоекономічних зв'язків у прикордонних регіонах України в умовах європейської інтеграції. – 1,17 друк. арк.).

7. Карпатський регіон: актуальні проблеми та перспективи розвитку [монографія]: [у 8 т.] / НАН України. Інститут регіональних досліджень; наук. ред. В.С.Кравців. – Львів, 2013. – Том 8. Транскордонне співробітництво [Н.А. Мікула, Є.Е. Матвеев, В.В. Гоблик, І.Р. Тимечко та ін.]; відп. ред. Н.А.Мікула. – 2013. – 372 с. (*Особистий внесок здобувача*: виявлено і розкрито основні системотворчі чинники формування транскордонних регіонів Карпат, проаналізовано зовнішньоекономічну діяльність областей в межах Карпатського єврорегіону. - 3,03 друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях України:

8. Гоблик В.В. Роль регіональної влади у визначенні пріоритетів транскордонного та міжрегіонального співробітництва. / В.В. Гоблик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: “Економіка”. – Вип. 20. – 2006. - С. 5-10. – 0,38 друк. арк.

9. Гоблик В.В. Структуризація компонентів регіонального людського розвитку Закарпатської області / В.П. Мікловда, С.С. Слава, В.В. Гоблик // Економіка і прогнозування. - 2009. – № 4. – С.77-89. – 0,81 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: запропоновано можливі шляхи підвищення індексу людського розвитку в західних прикордонних регіонах України. – 0,71 друк. арк.).

10. Гоблик В.В. Шляхи підвищення ефективності економічного співробітництва в межах транскордонних регіонів / Гоблик В.В.// Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональний розвиток та транскордонне співробітництво: збірник наукових праць. Випуск 6 (86). - Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2010.- С.76-84.

11. Гоблик В.В. Регіональна результативність участі Закарпаття у програмах сусідства ЄС / С.С. Слава-Продан, В.В. Гоблик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: “Економіка”. Випуск 32. – Ужгород, 2011. – С. 242-250. – 0,5 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: проаналізовано результати впровадження проектів у Закарпатській області за програмами сусідства Європейського Союзу та інших проектів, що фінансувалися європейськими країнами. – 0,4 друк. арк.).

12. Гоблик В.В. Інвестиції країн ЄС в економіку Закарпатської області / В.В. Гоблик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: “Економіка”. Випуск 33. – Ч. 2. – Ужгород, 2011. – С.9-13. – 0,31 друк.

арк.

13. Гоблик В.В. Транскордонні регіони в системі транскордонного співробітництва України / В.В. Гоблик // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Регіональна конвергенція та транскордонні ринки: збірник наукових праць. Випуск 5 (91). – Львів: Інститут регіональних досліджень НАН України, 2011. – С.114-124. – 0,69 друк. арк.

14. Гоблик В.В. Перспективи розвитку транскордонних ринків у сучасних умовах / В.В. Гоблик // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: “Економіка”. Випуск 35. – Ч. 2. – Ужгород, 2012. – С.122-125. – 0,25 друк. арк.

15. Гоблик В.В. Створення транскордонних промислових зон і технологічних парків як засіб активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах / Н.А. Мікула, В.В. Гоблик // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект: сборник научных трудов. – Донецк: ДонНУ, 2013. – С. 227-231. – 0,3 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: проаналізовано можливості та особливості використання інноваційної інфраструктури в транскордонних регіонах України та ЄС, визначено бар'єри в її організаційно-управлінському і фінансовому забезпеченні. – 0,25 друк. арк.).

16 Гоблик В.В. Особливості формування та удосконалення інвестиційного клімату транскордонних регіонів у контексті євроінтеграції. / В.В. Гоблик // Інвестиції: практика та досвід: науковий журнал. – 2013. – № 9 – С. 8-11. – 0,25 друк. арк.

17. Гоблик В.В. Перспективи розвитку транскордонних кластерів на кордоні України з Європейським Союзом / В.В.Гоблик [Електронний ресурс] // Ефективна економіка, 2013. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>. – 0,5 друк. арк.

18. Гоблик В.В. Транскордонні промислові парки в економічному розвитку регіону / В.В. Гоблик, С.С. Слава // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: “Економіка”. Випуск 3 (40). – Ужгород, 2013. – С. 165-170. – 0,38 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: проаналізовано досвід країн Європи по створенню транскордонних промислових парків та здійснено узагальнення про можливість його застосування на прикордонних територіях України та ЄС. – 0,32 друк. арк.).

19. Гоблик В.В. Особливості зовнішньої торгівлі товарами і послугами у транскордонних регіонах, сформованих на кордоні між Україною та ЄС / В.В. Гоблик [Електронний ресурс] // Ефективна економіка. - 2013. – № 4. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>. – 0,5 друк. арк.

20. Гоблик В.В. Специфіка прикордонної торгівлі в транскордонному просторі України з ЄС / В.В. Гоблик, І.Р. Тимечко // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 195-201. – 0,44 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: досліджено специфіку прикордонної торгівлі в транскордонному просторі України з ЄС, зокрема вплив Угод про малий прикордонний рух України з суміжними державами-членами ЄС на її розвиток. – 0,38 друк. арк.).

21. Гоблик В.В. Інвестиційно-економічне співробітництво в межах

транскордонних регіонів, сформованих на кордоні України з ЄС / В.В. Гоблик // *Агросвіт*. - 2013. – № 12. – С. 34-38. – 0,31 друк. арк.

22. Гоблик В.В. Інвестиційна політика ЄС як чинник активізації зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонному регіоні / В.В. Гоблик [Електронний ресурс] // *Ефективна економіка*. - 2013. – № 5 – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>. – 0,5 друк. арк.

23. Гоблик В.В. Формування транскордонних транспортно-логістичних кластерів як пріоритетний напрям розвитку прикордонних регіонів України / В.В. Гоблик, В.В. Папп // *Науковий журнал Луцького національного технічного університету. "Економічний форум"*. – Луцьк, 2013. - № 4. – С. 55-63. – 0,56 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача: здійснено системний аналіз транспортно-логістичного комплексу транскордонних регіонів України, досліджено фактори формування транспортно-логістичного кластеру*. – 0,51 друк. арк.).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

24. Hoblik V.V. A külgazdasági kapcsolatok élénkülése Ukrajna nyugati határmenti régiójában / V.V. Hoblik // *Gazdasági és Társadalomtudományi Közlemények*. – Nyíregyháza, 2012. - № 1. – Р. 125-131. – 0,44 друк. арк.

25. Гоблик В.В. Региональные формы содействия евроинтеграции Украины. Опыт участия Закарпатской области в программах ЕС по приграничному партнерству / Гоблик В.В. // *Международный научно-аналитический журнал "Евразийская интеграция: экономика, право, политика"*. – Санкт-Петербург, 2012. – № 13. – С. 170-177. – 0,5 друк. арк.

26. Гоблик В.В. Инвестиции Европейского союза в экономику приграничной зоны / Гоблик В.В. // *Российский научный журнал "Экономика и управление"*. – Санкт-Петербург, 2012. – № 2 (76). – С. 16-19. – 0,25 друк. арк.

27. Гоблик В.В. Иностранное инвестирование как фактор активизации внешнеэкономических связей в трансграничном регионе: опыт Украины / Гоблик В.В. // *Российский научный журнал "Экономика и управление"*. – Санкт-Петербург, 2012. – № 8 (82), С. 6-10. – 0,31 друк. арк.

28. Гоблик В.В. Иностранные инвестиции в регионы: опыт экономически развитых европейских государств / Гоблик В.В. // *Российский научный журнал "Каспийский регион: политика, экономика, культура"*. – Астрахань, 2012. – № 3 (32). – С. 171-177. – 0,44 друк. арк.

29. Гоблик В.В. Формирование инвестиционного климата в странах с развивающейся экономикой / Гоблик В.В. // *Международный научно-аналитический журнал "Евразийская интеграция: экономика, право, политика"*. – Санкт-Петербург, 2013. – № 13. – С. 84-92. – 0,56 друк. арк.

Публікації в інших виданнях:

30. Гоблик В.В. Природно-ресурсний потенціал області – один із пріоритетів регіональної інвестиційної політики / В.В. Гоблик // *Науково-технічний збірник "Проблеми економічного та соціального розвитку регіону і практика наукового експерименту"*. – Львів: ДОД ДНДІ «Система», 1996. – №12. – С. 99-100. – 0,16 друк. арк.

31. Гоблик В.В. Концептуальні поняття регіонального та місцевого

економічного розвитку теорії економічного розвитку / С.С. Слава, В.В. Гоблик // Актуальні проблеми формування органів місцевого самоврядування в Україні. – Ужгород: «Карпати», 1997. – Розділ Х. – С. 152-195. – 12,5 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: визначено концептуальні засади дослідження соціально-економічного розвитку регіонів та обґрунтовано напрями реалізації державної політики регіонального вирівнювання. – 2,74 друк. арк.).

32. Гоблик В.В. Основні напрями поліпшення використання і охорони родовищ мінеральних вод Закарпаття. / [В.В. Гоблик, М.М. Петровці, Г.О. Маца] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Матеріали науково-практичної конференції “Стан та перспективи раціонального використання і охорони родовищ мінеральних вод Закарпаття”. – Ужгород, 1998. – №6. – С. 53-57. – 0,31 друк. арк.

33. Гоблик В.В. Інвестиційна діяльність в Закарпатті / В. Гоблик, Л. Алмаші // Дослідження історії соціально-економічного розвитку країн Центральної та Південно-східної Європи: сучасний стан, проблеми, перспективи. – Ужгород: «Карпати», 1998. – С. 323-327. – 0,32 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: визначено шляхи залучення іноземних інвестицій в транскордонному регіоні. – 0,27 друк. арк.).

34. Гоблик В.В. Економічні аспекти наукових принципів використання гідромінеральних ресурсів в умовах трансформації економіки / Гоблик В.В., Ричик Л.І., Петровці М.М. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Медицина”. Випуск 6. – Ужгород, 1998. – С. 57-62. – 0,38 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: проведено аналіз економічних аспектів наукових принципів використання місцевих природних ресурсів та їх впливу на активізацію інвестиційної діяльності. – 0,35 друк. арк.).

35. Гоблик В.В. Ресурси мінеральних вод як об’єкт економічної оцінки / Б.І. Дяченко, В.В. Гоблик // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Медицина”. Випуск 6 – Ужгород, 1998. – С. 78-83. – 0,44 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: обґрунтовано економіко-правові механізми платного природокористування та стратегічні напрями розвитку прикордонного регіону. – 0,40 друк. арк.).

36. Гоблик В.В. Теоретично-методичні принципи використання, відтворення та охорони ресурсів мінеральних вод / Дяченко Б.І., Гоблик В.В., Устич І.І. // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: “Медицина”. Випуск 6. – Ужгород, 1998. – С. 83-87. – 0,31 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: визначено стратегію розвитку рекреаційного комплексу прикордонної області виходячи із принципів природокористування. – 0,29 друк. арк.).

37. Гоблик В.В. Актуальні проблеми інвестиційної діяльності в Закарпатській області / В. Гоблик, Л. Алмаші / Науково-технічний збірник “Проблеми економічного та соціального розвитку регіону і практика наукового експерименту”. – Київ-Ужгород: «Карпати», 1999. – № 15. – С. 104-108. – 0,31 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: оцінено інвестиційне середовище регіону та окреслено проблеми його формування. – 0,26 друк. арк.).

38. Гоблик В.В. Робота органів державної влади з розширення інвестиційного поля Закарпаття: пріоритети та перспективи / В.В. Гоблик //

Науковий вісник Закарпатського державного університету. Серія: “Історія”. – Ужгород, 2006. – № 1 (7). – С. 59-62. – 0,25 друк. арк.

39. Гоблик В.В. Транскордонне співробітництво: поступ до євроінтеграції / В.В. Гоблик, Н.В. Носа // Інформаційно-аналітичний журнал Національного центру з питань євроатлантичної інтеграції України “Україна – НАТО”. – К., 2006. – №1. – С. 51-59 – 0,56 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача: визначено основні бар’єри для розвитку транскордонного співробітництва України з країнами Європейського Союзу. – 0,5 друк. арк.*).

40. Гоблик В.В. Інвестиційна політика як пріоритет регіонального розвитку / В.В.Гоблик // Європейська та євроатлантична інтеграція України: стан і перспективи. Збірник наукових праць. - Ужгород: Закарпатський державний університет, 2008.- С. 312-322. – 0,5 друк. арк.).

41. Гоблик В.В. Міжнародна транспортна мережа / В.В. Гоблик // Міжнародна інтеграція: навчальний посібник. Серія: “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 14. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. – С. 251-260. – 0,56 друк. арк.

42. Гоблик В.В. Трансєвропейські мережі. – Міжнародна інтеграція: навчальний посібник. / Серія: “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 14 – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. – С.371-377. – 0,44 друк. арк.

43. Гоблик В.В. Інвестиційна діяльність як механізм регіональної політики (на прикладі Закарпатської області) / В.В. Гоблик // Механізми регулювання інтеграційних процесів в Україні: навчальний посібник. Серія: “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 15. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. – С.381-404. – 1,44 друк. арк.

44. Гоблик В.В. Інвестиційна діяльність у Закарпатській області / В.В. Гоблик // Закарпаття: історія, сучасність, перспективи. – Ужгород, 2010. – № 2 – С. 40-44. – 0,31 друк. арк.

45. Гоблик В.В. Транскордонне співробітництво між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Словацької Республіки в умовах інтеграційних процесів у Європі / В.Гоблик, Вл.Гоблик // Геополітика України: історія і сучасність. Збірник наукових праць. – Ужгород: Закарпатський державний університет. – 2010. – Випуск 3. – С. 332-344. – 0,7 друк. арк.). (*Особистий внесок здобувача: охарактеризовано особливості транскордонної співпраці між Закарпатською областю України та прикордонними регіонами Словацької Республіки. – 0,3 друк. арк.*).

46. Гоблик В.В. Конкурентноспроможність прикордонного регіону / В.В. Гоблик // Закарпаття: історія, сучасність, перспективи. – Ужгород, 2011. – № 3. – С. 4-7. – 0,25 друк. арк.

47. Гоблик В.В. Модернізація підготовки інженерів и менеджерів інноваційного виробництва / В.В. Гоблик // Вестник Московского городского педагогического университета. – Москва, 2012. – № 4 (22). – С. 30-40. – 0,63 друк. арк.

48. Гоблик В.В. Пріоритети місцевої влади в залученні іноземних інвестицій через транскордонний регіон / В.В. Гоблик // Збірник наукових праць. Серія: “Політика України: історія і сучасність”. Випуск 7. – Ужгород, 2012. – С.

238-257. – 0,63 друк. арк.

49. Гоблик В.В. Опыт международного экономического сотрудничества в приграничном регионе / В.В. Гоблик. – Москва: Центр социального прогнозирования и маркетинга, 2012, – 70 с. – 4,5 друк. арк.

50. Hoblik V.V. Cezhraničný región v procese európskej integrácie Ukrajiny / V.V. Hoblik // Zborník vedeckých prác. Kľúčové kompetencie v oblasti podnikania. – Košice, 2012. – Р. 123-129. – 0,44 друк. арк.

51. Гоблик В.В. Проблеми оцінки ефективності прикордонної торгівлі на кордоні України з Європейським Союзом / В.В. Гоблик // Оптимізація транскордонної статистики. Збірник наукових праць. – Ужгород, 2014. – С. 172-178. – 0,38 друк. арк.

Тези доповідей та матеріали науково-практичних конференцій:

52. Гоблик В.В. Використання лісосировинних ресурсів в умовах переходу до ринкової економіки / Гоблик В., Коваль С., Руснак Г. // Матеріали регіональної науково-практичної конференції “Лісовий комплекс Закарпаття: сучасний стан, проблеми стабілізації та перспективи розвитку”. – Ужгород, 1998. – С. 174-182. – 0,5 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача: розроблено напрями відтворення лісового комплексу, обґрунтовано створення фінансово-лісопромислових груп на базі іноземного капіталу.* – 0,31 друк. арк.).

53. Гоблик В.В. Економічний механізм реалізації наукових принципів використання мінерально-сировинних ресурсів харчової промисловості / В.В. Гоблик, М. М. Петровці // Сучасний стан, напрями відновлення та перспективи розвитку харчової і переробної промисловості Закарпаття: матеріали регіональної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 7 липня 1998 року). – Ужгород, 1998. – С. 116-121. – 0,31 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача: проаналізовано економічні механізми реалізації принципів природокористування в прикордонному регіоні країни.* – 0,28 друк. арк.).

54. Гоблик В.В. Перспективи транскордонного співробітництва в умовах розширеного Євросоюзу / В.В. Гоблик // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007р.). Серія “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 1. – Ужгород, 2007. – С. 218-230. – 0,75 друк. арк.

55. Гоблик В.В. Діяльність органів державної влади з формування сприятливого інвестиційного поля Закарпаття / В.В. Гоблик // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць за матеріалами міжнародної конференції (м. Ужгород, 24-25 травня 2007р.). Серія “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 1. – Ужгород, 2007. – С. 356-382. – 1,63 друк. арк.

56. Гоблик В.В. Малий прикордонний рух як реальна альтернатива будівництву нової “залізної завіси” / В.В. Гоблик // Наукове видання за матеріалами міжнародного „круглого столу” експертів “Малий прикордонний рух: відповідь на виклики Шенгену” (м. Ужгород, 18 жовтня 2007 року). – Ужгород, 2007. – С. 43-51. – 0,56 друк. арк.

57. Гоблик В.В. Інвестиції країн Європейського Союзу в економіку

Закарпатської області / В.В. Гоблик // Актуальні аспекти реалізації євроінтеграційних прагнень України: Збірник наукових праць за матеріалами науково-практичної конференції (м. Ужгород, 29-30 листопада 2007р.). Серія “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 9. – Ужгород, 2008. – С. 141-154. – 0,88 друк. арк.

58. Гоблик В.В. Інвестиційна політика як пріоритет регіонального розвитку / В.В. Гоблик // Регіональна політика і транскордонне співробітництво в євроінтеграційній стратегії України: збірник наукових праць. Серія “Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 10. – Ужгород, 2008. – С. 312-322. – 0,63 друк. арк.

59. Гоблик В.В. Транскордонне співробітництво на нових східних кордонах ЄС / В.В. Гоблик // Матеріали міжнародної конференції (м. Ужгород, 15-16 квітня 2009р.). – Ужгород, 2009. – С. 17-26. – 0,63 друк. арк.

60. Гоблик В.В. Залучення інвестицій в регіони України – важлива складова інтегрування в європейський економічний простір / В.В. Гоблик // Збірник наукових праць. Серія “Геополітика України: історія і сучасність”. Випуск 2. – Ужгород, 2010. – С. 302-316. – 0,88 друк. арк.

61. Гоблик В.В. Перспективи розвитку туристично-рекреаційного комплексу гірських територій регіону в контексті сталого розвитку Карпат / В.В. Гоблик // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Сталий розвиток Карпат та інших гірських регіонів Європи” (м. Ужгород, 8-10 вересня 2010р.). – Ужгород, 2010. – С. 242-244. – 0,19 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: визначено основні проблеми та завдання для розвитку туристично-рекреаційного комплексу в гірських регіонах Карпат. – 0,12 друк. арк.).

62. Гоблик В.В. Транскордонне співробітництво між Закарпатською областю та прикордонними регіонами Словацької Республіки в умовах інтеграційних процесів у Європі / В.В. Гоблик // Збірник наукових праць. Серія “Геополітика України: історія і сучасність”. Випуск 3. – Ужгород, 2010. – С. 332-344. – 0,75 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: визначено основні напрями українсько-словацького співробітництва, узагальнено досвід роботи органів місцевої влади у сфері транскордонного та міжрегіонального співробітництва. – 0,71 друк. арк.).

63. Гоблик В.В. Інструменти регіонального сприяння євроінтеграції України: Закарпаття у Програмах сусідства ЄС / Гоблик В.В. // Спеціальний випуск збірника наукових праць за матеріалами міжнародної науково-практичної конференції “Ефективність транскордонного співробітництва через міжнародний моніторинг та координацію діяльності національних суб’єктів” (м. Ужгород, 8-9 квітня 2011 року). Серія “Геополітика України: історія і сучасність”. – Ужгород, 2011. – С. 56-67. – 0,69 друк. арк. (*Особистий внесок здобувача*: виявлено динамічні показники інституційної спроможності організацій у підготовці та впровадженні проектів по програмах ЄС і здійснено їх оцінку. – 0,59 друк. арк.).

64. Гоблик В.В. Роль транскордонного співробітництва у процесі європейської інтеграції України / В.В. Гоблик // Збірник наукових праць за матеріалами круглого столу експертів на тему “Єврорегіональне співробітництво України та його інтеграційний потенціал” (м.Ужгород, 20 квітня 2012). Серія

“Євроінтеграція: український вимір”. Випуск 19. – Ужгород, 2012. – С. 15-27. – 0,81 друк. арк.

АНОТАЦІЯ

Гоблик В.В. Формування та розвиток транскордонних регіонів між Україною та ЄС. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю: 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І.Долішнього НАН України», Львів, 2014.

У дисертації досліджено сучасні теоретико-методологічні підходи та розкрито прикладні аспекти формування і розвитку транскордонних регіонів України та ЄС. Виявлено основні структуротворчі елементи та механізми формування і функціонування цих транскордонних регіонів, а також обґрунтовано концептуальні положення методології дослідження їх розвитку.

Визначено особливості торгівлі товарами та послугами в українсько-польському, українсько-словацькому, українсько-угорському та українсько-румунському транскордонних регіонах. Розраховано рівень відповідності обсягів експорту та імпорту товарів і послуг у кожному з цих транскордонних регіонів, а також обсягів залучених прямих іноземних інвестицій у прикордонні регіони України, показники гравітаційного потенціалу транскордонного простору між Україною та ЄС.

Окреслено основні інституційні бар'єри у зовнішньоекономічному співробітництві в межах транскордонних регіонів між Україною та ЄС, виявлено рівень їх взаємозалежності та характерні особливості деструктивного впливу на розвиток транскордонного співробітництва. Розраховано показники ступеня впливу основних інститутів, що діють у транскордонному просторі між Україною та ЄС, на розвиток зовнішньоекономічних зв'язків у транскордонних регіонах.

Запропоновано напрями підвищення ефективності функціонування транскордонних регіонів України та ЄС на основі удосконалення транскордонної інфраструктури та розвитку нових форм транскордонного співробітництва.

Ключові слова: транскордонний регіон, транскордонний простір, зовнішньоекономічна діяльність, інвестиційна діяльність.

АННОТАЦИЯ

Гоблик В.В. Формирование и развитие трансграничных регионов между Украиной и ЕС. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.05 – развитие производительных сил и региональная экономика. – ГУ «Институт региональных исследований им. М.И.Долишнего НАН Украины», Львов, 2014.

В диссертации исследованы современные теоретико-методологические подходы и раскрыты прикладные аспекты формирования и развития

трансграничных регионов Украины и ЕС. Выявлены основные структурообразующие элементы и механизмы формирования и функционирования этих трансграничных регионов, а также обоснованы концептуальные положения методологии исследования их развития.

Показано, что основными структурообразующими элементами трансграничных регионов являются институциональная среда, человеческий капитал, трансграничные рынки и инфраструктура, органы местного самоуправления, а также связанные с ними: социальный и интеллектуальный капитал трансграничного региона, его инвестиционный климат, институты гражданского общества, административно-территориальное устройство тех государств, приграничные территории которых входят в состав трансграничного региона.

Основными механизмами формирования и развития внешнеэкономических связей в трансграничных регионах Украины и ЕС в условиях европейской интеграции являются: еврорегиональный, преференциальный, погранично-торговый, трудо-миграционный и маркетинговый.

Определены особенности торговли товарами и услугами в украинско-польском, украинско-словацком, украинско-венгерском и украинско-румынском трансграничных регионах. Рассчитано уровень соответствия объемов экспорта и импорта товаров и услуг в каждом из трансграничных регионов, а также объемов привлеченных прямых иностранных инвестиций в приграничные регионы Украины, показателю гравитационного потенциала трансграничного пространства между Украиной и ЕС.

Анализ соответствия показателей внешнеторгового оборота уровню гравитационного потенциала экономик соседних административно-территориальных единиц в пределах трансграничных регионов, сформированных на границе между Украиной и ЕС, показал его общее превышение в украинско-польском (прежде всего за счет импорта товаров) и украинско-венгерском и отставание в украинско-словацком и украинско-румынском трансграничных регионах.

В торговле услугами наблюдается высокий уровень соответствия реальных показателей их экспорта и импорта расчетному гравитационному потенциалу экономик соседних регионов, формирующих трансграничные регионы на границе между Украиной и ЕС. Прежде всего это касается украинско-венгерского трансграничного региона, а также экспорта услуг в рамках украинско-польского трансграничного региона.

Определены основные институциональные барьеры во внешнеэкономическом сотрудничестве в рамках трансграничных регионов между Украиной и ЕС, выявлен уровень их взаимозависимости и характерные особенности деструктивного влияния на развитие трансграничного сотрудничества. В частности это касается институциональных вакуумов, институциональных ловушек и ортогональных институтов. Их существование и влияние обуславливаются пробелами в нормативно-правовом обеспечении трансграничного сотрудничества, характерными для Украины. Значительная часть институционально-правовых барьеров возникла вследствие

некритического переноса на украинскую институциональную почву элементов институциональной среды ЕС.

Рассчитано степень влияния основных институтов, действующих в трансграничном пространстве между Украиной и ЕС, на развитие внешнеэкономических связей в трансграничных регионах.

Предложены направления повышения эффективности функционирования трансграничных регионов Украины и ЕС на основе совершенствования трансграничной инфраструктуры и развития новых форм трансграничного сотрудничества. В частности, предлагается во всех трансграничных регионах, сформированных на границе между Украиной и ЕС использовать благоприятные предпосылки для формирования трансграничных кластеров с перспективой их объединения в одну целостную сеть. Прежде всего это касается транспортно-логистического, лесохозяйственного (деревообрабатывающего) и туристического трансграничных кластеров.

Ключевые слова: трансграничный регион, трансграничное пространство, внешнеэкономическая деятельность, инвестиционная деятельность

SUMMARY

Hoblyk V. Formation and development of cross-border regions between Ukraine and the EU. - Manuscript.

Dissertation for a doctor of economic sciences degree by speciality 08.00.05 – development of the productive forces and the regional economy. – SI «Institute of Regional Research named after M.I.Dolishniy of the National Academy of Sciences of Ukraine», Lviv, 2014.

The thesis investigates contemporary theoretical and methodological approaches and reveals practical aspects of formation and development of cross-border regions of Ukraine and the EU. The basic structure-forming elements and mechanisms of formation and functioning of these border regions as well as conceptual position research methodology for their development.

The features of goods and services in the Polish-Ukrainian and Ukrainian-Slovak, Ukrainian-Hungarian and Ukrainian-Romanian trans-border regions. Calculated level of compliance of exports and imports of goods and services in each of these border regions as well as the volume of foreign direct investment in the border regions of Ukraine indicator gravitational potential cross-border area between Ukraine and the EU.

The basic institutional barriers to foreign economic cooperation within the border regions between the EU and Ukraine found their level of interdependence and characteristics destructive influence on the development of cross-border cooperation. Calculated the impact of major institutions operating in the cross-border area between Ukraine and the EU on the development of foreign economic relations in trans-border regions.

Directions increase the efficiency of cross-border regions of Ukraine and the EU on the basis of improving cross-border infrastructure and the development of new forms of cross-border cooperation.

Key words: cross-border regions, cross-border space, foreign economic cooperation,

Підписано до друку 21.11.2014 р.
Формат 60х90/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times. Друк різogr. Умовн. друк. арк. 0,9.
Наклад 100 прим.

Роздруковано в ПП «Арал»,
м. Львів, вул. Козельницька, 4